

**UCHWAŁA
RADY GMINY WOLANÓW**

z dnia 27 marca 2023 r.

NR LVI/394/2023

**w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Wolanów na lata
2023 – 2026”**

Na podstawie art. 18 ust. 2, pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 r. poz. 40), w związku z art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840), Rada Gminy Wolanów uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wolanów na lata 2023 – 2026, zaopiniowany pozytywnie przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, w brzmieniu określonym w załączniku do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Wolanów.

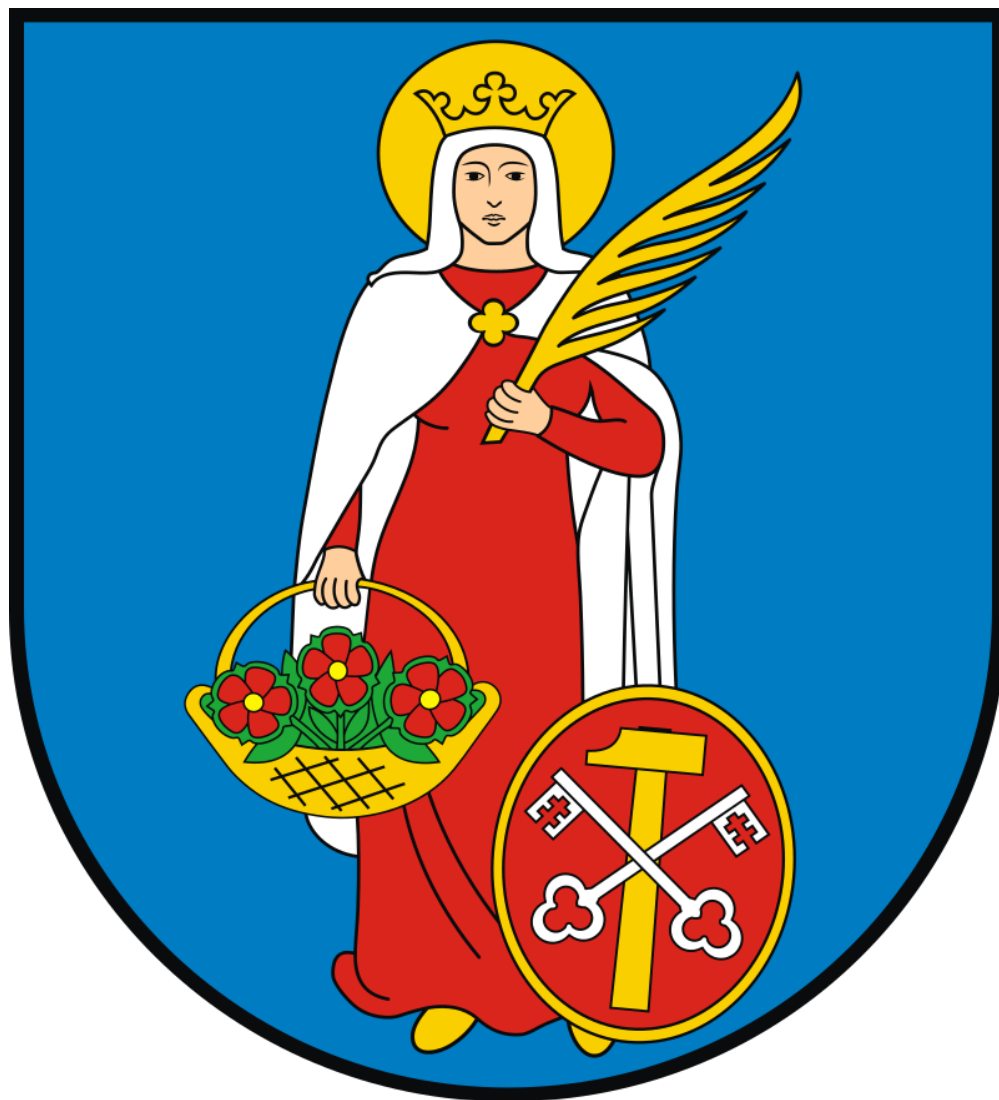
§ 3. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.

§ 4. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodniczący Rady Gminy

Jacek Murawski

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY WOLANÓW NA LATA 2023 - 2026

Wolanów
2022 r.

ZLECENIODAWCA:

Urząd Gminy Wolanów
ul. Radomska 20
26-625 Wolanów
tel. 48 618 60 51
gmina@wolanow.pl
www.wolanow.pl

WYKONAWCA:

Judyta Nawrot-Bukowiec
ul. Armii Krajowej 2/3
39-100 Ropczyce
tel. 783 798 165
e-mail: reliktarcheologia@gmail.com
www.reliktarcheologia.pl

Autor opracowania:

Judyta Nawrot-Bukowiec
Kornel Bukowiec

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	4
2. PODSTAWA PRAWNA OPRAWOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	4
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE	5
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	12
4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - dokumenty o znaczeniu krajowym	12
4.1.1 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022.....	13
4.1.2 Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030	14
4.1.3 Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030	14
4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	15
4.2.1 Program Opieki nad Zabytkami w województwie mazowieckim na lata 2022-2025	15
4.2.2 Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030. Innowacyjne Mazowsze.....	16
4.2.3 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego.....	18
4.2.4 Lokalna Strategia Rozwoju Lokalnej Grupy Działania "Razem dla Radomki" na lata 2016-2023.....	19
4.2.5 Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Radomskiego na lata 2020-2023	20
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	21
5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)	21
5.1.1 Program Rewitalizacji dla Gminy Wolanów na lata 2016-2023	21
5.1.2 Strategia Rozwoju Gminy Wolanów na lata 2015-2022	22
5.1.3 Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Wolanów	22
5.1.4 Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Wolanów	23
5.2 Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	24
5.2.1 Charakterystyka gminy	24
5.2.2 Rys historyczny.....	26
5.2.3 Krajobraz kulturowy oraz zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	27
5.2.4 Zabytki archeologiczne.....	34
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	35
5.3.1 Zabytki wpisane do rejestru zabytków.....	35
5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	37
5.5 Dziedzictwo niematerialne.....	37
6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ	39
7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE	41
7.1 Priorytety i kierunki działań programu opieki nad zabytkami.....	43
8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	45
9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	46
10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	47
ANEKS 1	48
ANEKS 2	51

1. WSTĘP

Niniejszy dokument służy określeniu działań gminy w zakresie inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te winny odbywać się w harmonii z działaniami gospodarczymi i społecznymi oraz zapewniać ochronę dziedzictwa kulturowego środkami prawnymi, takimi jak odpowiednie zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz finansowymi, poprzez przeznaczenie części budżetu gminy na ochronę zabytków. Procesy rozwojowe zachodzące powinny przy zapewnieniu warunków trwania i zachowania dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń oraz przy wykorzystaniu zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne. Lokalne dziedzictwo kulturowe posiada potencjał wpływający na atrakcyjność ekonomiczną regionu poprzez rozwój turystyki w oparciu o zabytki. Poprzez wyznaczone działania może przyczynić się do wzmocnienia świadomości wspólnoty kulturowej i lokalnej tożsamości.

Gmina Wolanów posiadała Program Opieki nad Zabytkami na lata 2010-2013, przyjęty uchwałą nr LIV/186/10 Rady Gminy Wolanów z dnia 11 sierpnia 2010 r.

Pierwsze rozdziały (II-IV) dotyczą ustawowych uwarunkowań formalno-prawnych odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego, ustawowych celów *Programu* oraz analizują najważniejsze dokumenty, strategie, programy - ważne z punktu widzenia opieki nad zabytkami - zarówno opracowane na szczeblu centralnym jak i wojewódzkim. Jest to konieczne, gdyż *Program* powinien być zgodny z założeniami odnoszącymi się do ochrony i opieki nad zabytkami zarówno na szczeblu centralnym, czyli do polityki państwa w tym zakresie, jak również na poziomie województwa i powiatu.

Rozdział V składa się z kilku części. W pierwszej części analizie poddane zostały dokumenty programowe gminy pod kątem uwzględnienia w nich kwestii związanych lub mających wpływ na zachowanie oraz ochronę zabytków i krajobrazu kulturowego. W części drugiej przedstawiono charakterystykę zasobu zabytkowego gminy. Wskazano w nim najważniejsze obiekty, zespoły obiektów i cechy charakterystyczne krajobrazu kulturowego gminy. Takie rozpoznanie dało podstawę do znajdującej się w dalszej części *Programu* analizy SWOT (mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia) jakie dokonały się w zakresie zachowania zasobu najistotniejszych zadań do zrealizowania przez gminę. W kolejnej części rozdziału V przedstawiono dane dotyczące zabytków z terenu gminy wpisanych do rejestru (rejestr zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych), zabytki w gminnej ewidencji zabytków, jak również dziedzictwo niematerialne gminy.

Rozdział VI stanowi ocenę dziedzictwa kulturowego - Analiza szans i zagrożeń. Uwzględniono w nim aktualny stan zachowania zasobu zabytkowego i krajobrazu kulturowego. W rozdziale VII wskazano najważniejsze zadania ujęte w ramach zawartych priorytetów. Kolejne rozdziały, VIII i IX, dotyczą sposobu realizacji i oceny wdrażania *Programu*. W X rozdziale, przedstawiono źródła finansowania realizacji zadań. Natomiast w końcowym IX rozdziale opisano realizację i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawą prawną sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (*t. j. Dz. U. z 2022 r., poz. 840*) mówiący, że:

1. Wójt, burmistrz lub prezydenta miasta sporządza na okres 4 lat program opieki nad zabytkami,
2. Gminny program opieki nad zabytkami podlega uchwaleniu przez radę (miasta, gminy, powiatu) po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków,
3. Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
4. Z realizacji programu wójt, burmistrz lub prezydent sporządza, co dwa lata, sprawozdanie, które przedstawia Radzie.

W przypadku programów na poziomie gminnym podstawą ich sporządzenia jest Gminna Ewidencja Zabytków założona w oparciu o ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami uwzględnione zostają w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Celem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami w świetle art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
5. Podejmowanie zadań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony tego dziedzictwa określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie tego konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na

poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.** (*Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483, ze zm.*) w przepisach:

Art. 5: „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Art. 6 ust. 1: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

Art. 86: „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

- **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (*t. j. Dz. U. z 2022 poz. 840*), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

Art. 3: definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie, takie jak: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Art. 4: objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

Art. 5: określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „Opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.

Art. 6: klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

- „1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:
- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
 - 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
 - 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
 - a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) reliktdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

Art 7: reguluje następujące formy ochrony zabytków:

- 1) Wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków.
 - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa.
- 2) Uznanie za pomnik historii, zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego.
- 3) Utworzenie parku kulturowego, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć, na podstawie uchwały, rada gminy po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
- 4) Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Dotyczą w szczególności: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony

konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 16 ust. 1: wskazuje radę gminy jako organ tworzący park kulturowy, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Jest on tworzony na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Art. 17: określa zakazy i ograniczenia dotyczące terenu parku kulturowego, związane z: prowadzeniem robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczaniem tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, składowaniem lub magazynowaniem odpadów, zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, składowania lub magazynowania odpadów.

Art. 18: „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. 2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności: 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu; 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

Art. 19: wskazuje, że „1. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, parków kulturowych. 1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. 1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności: 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt. 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych. 2. W przypadku, gdy gmina posiada Gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1. 3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

Art. 20: mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Art. 21: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

Art. 22: „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru; 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków; 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

Art. 89: wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

➤ **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (*t. j. Dz. U. z 2022, poz. 559, ze zm.*), gdzie w art. 7 ust 1 pkt. 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach, w tym:

➤ **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (*t. j. Dz. U. 2022, poz. 503, ze zm.*). Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

➤ **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (*t. j. Dz. U. 2022, poz. 88, ze zm.*). Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Ustawa dotyczy także obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

➤ **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska** (*t. j. Dz. U. 2022, poz. 1079, ze zm.*). W odniesieniu do zieleni zabytkowej objętej ochroną prawną Ustawa reguluje zasady wydawania pozwoleń na wycinkę i pielęgnację zieleni, definiuje wymóg uzgadniania

z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz jego kompetencje w zakresie wydawania pozwoleń na podejmowanie prac polegających na usunięciu drzew lub krzewów z nieruchomości zabytkowej lub jej części będącej wpisany do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni.

- **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (*t. j. Dz. U. 2022, poz. 916, ze zm.*), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (*t. j. Dz. U. 2022, poz. 1846, ze zm.*). Ustawa reguluje zbywanie nieruchomości zabytkowych własności Skarbu Państwa bądź samorządu terytorialnego:
 - art. 13 ust. 4 - Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków,
 - art. 13 ust. 5 - Sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków).
- **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (*t. j. Dz. U. 2020, poz. 194*). Ustawa precyzuje, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filtoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.
- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (*t. j. Dz. U. 2022, poz. 1327, ze zm.*). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).

Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (*t. j. Dz. U. 2022, poz. 385*). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiąganie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami” (art. 1).
Zgodnie z ustawą muzeum realizuje powyższe cele poprzez:

- „1) gromadzenie dóbr kultury w statutowo określonym zakresie,
- 2) katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych muzealiów,
- 3) przechowywanie gromadzonych dóbr kultury, w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo, oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych,
- 4) zabezpieczanie i konserwację muzealiów oraz w miarę możliwości, zabezpieczanie stanowisk archeologicznych oraz innych nieruchomych obiektów kultury materialnej i przyrody,
- 5) urządzenie wystaw,
- 6) organizowanie i prowadzenie badań, ekspedycji naukowych oraz prac wykopaliskowych,
- 7) prowadzenie działalności edukacyjnej,
- 8) udostępnianie zbiorów do celów naukowych i edukacyjnych,
- 9) zapewnianie właściwych warunków zwiedzania i korzystania ze zbiorów,
- 10) prowadzenie działalności wydawniczej” (art. 2).

Gmina jako podmiot tworzący (lub przejmujący) muzeum zobowiązana jest do:

- 1) zapewnienia środków potrzebnych do utrzymania i rozwoju muzeum,
- 2) zapewnienia bezpieczeństwa zgromadzonym zbiorom,
- 3) sprawowania nadzoru nad muzeum.

- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (*t. j. Dz. U. 2022, poz. 2393.*). Mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (*t. j. Dz. U. 2020, poz. 164.*).

Do aktów wykonawczych dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami należy także:

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (*Dz. U. z 2019 r. poz. 1721*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (*Dz. U. z 2019 r. poz. 1886*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 28.04.2017 r. ws. Listy Skarbów Dziedzictwa (*Dz. U. z 2017 r. poz. 928*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 16.08.2017 r. ws. dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (*Dz. U. z 2022 r. poz. 1388*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 10.01.2014 r. ws. dotacji na badania archeologiczne (*Dz. U. z 2014 r. poz. 110*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 9.02.2004 r. ws. wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (*Dz. U. z 2004 r., Nr 30, poz. 259*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 25.08.2004 r. ws. organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (*Dz. U. z 2004 r., Nr 212, poz. 2153*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 18.04.2011 r. ws. wywozu zabytków za granicę (*Dz. U. z 2011, Nr. 89, poz. 510*).

Przepisy i konwencje międzynarodowe

Problematyka ochrony zabytków jako ważne zagadnienie dziedzictwa kulturowego znalazła swoje odbicie w międzynarodowych konwencjach. Przepisy i konwencje międzynarodowe stanowią zbiór dokumentów traktowany przez środowisko konserwatorskie jako doktrynalna podstawa ochrony dziedzictwa kulturowego. Część z tych dokumentów została ratyfikowana przez Polskę. Pozostałe, pomimo braku formalnego przyjęcia do stosowania w Polsce, współtworzą obowiązujący zbiór przepisów. Są to:

- II Protokół do Konwencji Haskiej,
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, Paryż 1972 (ratyfikowana przez Polskę w 1976 r.),
- Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Architektonicznego, Grenada 1985 (ratyfikowana w 2011 r.),
- Międzynarodowa Karta Ochrony Miast Historycznych ICOMOS (Toledo-Waszyngton 1987),
- Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Archeologicznego, La Valetta 1992 (ratyfikowana w 1996 r.),
- Europejska Konwencja Krajobrazowa, Florencja 2000 (ratyfikowana w 2004 r.),
- Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, Paryż 2003 (ratyfikowana w 2011 r.),
- Konwencja w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, Paryż 2005 (ratyfikowana w 2007 r.),
- Dokument The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas - przyjęty przez 17 Zgromadzenie Generalne ICOMOS w 2011 r.
- Nowa Karta Ateńska 2003 - Wizja miast XXI wieku, Lizbona, 20 listopada 2003 r.
- Zalecenie UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego, przyjęta na 35 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w 2011 r.

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - dokumenty o znaczeniu krajowym

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wolanów zgodny jest z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się GPOnZ połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym (gminnym). Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

4.1.1 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022¹

Najważniejszym w skali kraju dokumentem związanym z ochroną dziedzictwa kulturowego jest Krajowy Program Opieki nad Zabytkami. Dokument ten obejmuje lata 2019-2022. Został on przyjęty Uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. (M.P.2019.808).

Głównym celem *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022* jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

W ramach tego programu będą realizowane następujące cele:

Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Kierunki działań 1.1: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym.

Zadania:

- ✓ szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.
- ✓ budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym.
- ✓ merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.
- ✓ konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Kierunek działań 1.2: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

Zadania:

- ✓ wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich.
- ✓ ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich.
- ✓ wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego.
- ✓ powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Kierunki działań 2.1: Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

- ✓ upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

Kierunek działań 2.2: Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

- ✓ podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości kulturowego.

Kierunki działań 3.1: Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości.

- ✓ kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami.
- ✓ Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Kierunek działań 3.2: Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

¹ Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022, przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 13 sierpnia 2019 r.

- ✓ program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

4.1.2 Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030²

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 została przyjęta uchwałą nr 61 przez Radę Ministrów z dnia 27 października 2020 r. Jest ona aktualizacją poprzedniej Strategii uchwalonej 26 marca 2013 r.

Głównym celem Strategii jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule Strategii: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie - społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura - tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność - potencjał kulturowy i kreatywny.

W obszarze 2 wymieniono m.in.:

- ✓ niewystarczający poziom czytelnictwa wśród Polaków oraz niewykorzystany potencjał i ważna rola bibliotek publicznych,
- ✓ niska jakość oferty artystycznej dla najmłodszych oraz deficyty kompetencji kulturalnych
- ✓ zły stan zabytków oraz niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych,
- ✓ niewystarczający poziom wykorzystania potencjału rozwojowego podmiotów działających w obszarze kultury oraz szkół artystycznych,
- ✓ niewystarczający poziom ochrony zbiorów wchodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego,
- ✓ braki w infrastrukturze archiwów państwowych oraz ich rola w procesach zarządzania dokumentacją elektroniczną w administracji publicznej,
- ✓ brak spójnej i aktualnej krajowej koncepcji rozwoju cyfrowych zasobów kultury,
- ✓ rosnący potencjał muzeów w zakresie budowania kapitału społecznego,
- ✓ braki w obszarze budowania wyrazistego, spójnego i atrakcyjnego wizerunku Polski za granicą.

W Strategii trzy główne cele szczegółowe, kierunki interwencji i narzędzia realizacji. W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można drugi z celów *"Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich"*. Wytyczone tutaj kierunki działań takie jak:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmocnienia uczestnictwa w kulturze.
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury:
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

4.1.3 Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030³

Dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski przyjęty został przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długiej perspektywie czasowej. Szczególny nacisk położony został na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, który

²Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030, przyjęta uchwałą nr 155 przez Radę Ministrów z dnia 27 października 2020 r.

³Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, przyjęta przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r., Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2012.

decyduje o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe.

W ramach dokumentu zdefiniowane zostały m.in. uwarunkowania polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat. Uwzględniono wśród nich także uwarunkowania wynikające z dziedzictwa kulturowego. Zdiagnozowano m.in. niski, niezgodny z posiadanym potencjałem rozwojowym, poziom wykorzystania funkcji symbolicznych i promocyjnych zasobów dziedzictwa kulturowego.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 uwzględnia powiązania polityki przestrzennej z ochroną i opieką nad zabytkami oraz zalecenia odnoszące się do zachowania i wykorzystania dziedzictwa kulturowego Polski:

1. rewitalizacja historycznych i zabytkowych obiektów w celu wzmocnienia i wyeksponowania ich funkcji;
2. zabezpieczenie możliwości dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego w oparciu o zachowanie w dobrym stanie zasobów naturalnych, kulturowych i lokalnych walorów środowiska;
3. zachowanie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, w tym najcenniejszych fragmentów przestrzeni przyrodniczej, w procesie trwałego rozwoju społeczno-gospodarczego – przy aktywnym udziale różnorodnych partnerów, w szczególności społeczności lokalnych;
4. rozpoznanie i zachowanie charakterystycznych krajobrazów przyrodniczych i historycznych oraz związanych z nimi elementów symbolicznych o charakterze dóbr materialnych lub stanowiących część niematerialną dziedzictwa kultury oraz rozwój współczesnych krajobrazów kulturowych;
5. wykorzystanie unikalnych zasobów krajobrazu kulturowego i budowanie specjalizacji terytorialnej w celu rozwoju lokalnych rynków pracy;
6. ochrona i wykorzystanie dla harmonijnego rozwoju obszarów wiejskich ich potencjału przyrodniczego, krajobrazowego i kulturowego;
7. dbałość o zabytki oraz dziedzictwo kulturowe, kultywowanie tradycji lokalnych, sprzyjające rozwojowi turystyki i wspomagające proces budowania/wzmacniania tożsamości kulturowej;
8. kompleksowe lokalne programy rewitalizacji powinny zapewniać poprawę stanu budynków mieszkalnych i budynków użyteczności publicznej, ochronę dziedzictwa kulturowego, zapewnienie wysokiej jakości przestrzeni publicznych, poprawę transportu publicznego, itp.;
9. zintegrowana ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego;
10. prowadzenie aktywnej polityki konserwatorskiej i promocyjnej w stosunku do zasobów przyrodniczych, krajobrazowych i zabytkowych obiektów kultury, obejmującej określenie przestrzeni i obiektów poddanych ochronie lub wskazanych do ochrony, prowadzenie monitoringu zachowania zasobów; powstanie list krajobrazów i obiektów o unikatowych wartościach przyrodniczych, historycznych, archeologicznych, szczególnie o cechach symbolu, a także upowszechnienie listy krajobrazów zagrożonych;
11. zabezpieczenie dziedzictwa przed skutkami klęsk żywiołowych;
12. edukacja obywatelska w zakresie budowania powszechnego przekonania, że polska przestrzeń pojmowana, jako bogactwo naturalne i dziedzictwo kulturowe podlega zasadom zrównoważonego rozwoju, a ład przestrzenny jest dobrem publicznym.

4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wolanów zgodny jest z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich i powiatowych dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej miasta.

4.2.1 Program Opieki nad Zabytkami w województwie mazowieckim na lata 2022-2025

Dokument został przyjęty uchwałą Nr 169/21 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 21 grudnia 2021 r. *Program Opieki nad Zabytkami w województwie mazowieckim 2022 - 2025* jest dokumentem uzupełniającym w stosunku do innych dokumentów planistycznych województwa, a jego rolą jest promocja idei ochrony zabytków i opieki nad zabytkami stanowiącymi nieodzowny element zrównoważonego rozwoju zarówno mniejszych środowisk, jak też całego województwa.

Program opieki nad zabytkami zakłada trzy cele strategiczne, oznaczone jako obszary A, B i C. Do celów tych zalicza się między innymi współpraca z lokalnymi samorządami w zakresie tworzenia prawnych form ochrony zabytków (parki kulturowe, plany miejscowe), prowadzenie promocji dziedzictwa materialnego i niematerialnego regionu, tworzenie katalogów wzorców budownictwa regionalnego charakterystycznego dla krajobrazów kulturowych poszczególnych części województwa, promowanie tradycji regionalnych. Są to:

Obszar strategiczny A:

Cel A.1: wsparcie edukacyjne samorządów lokalnych i właścicieli zabytków (w formie Mazowieckiego Forum Dziedzictwa – platforma regularnego doszkalania specjalistów opieki nad dziedzictwem na poziomie gmin oraz zintensyfikowanie ochrony kulturowego dziedzictwa niematerialnego, konkurs Renowacja Roku Zabytków Mazowsza”).

Cel A.2: kształtowanie postawy zainteresowania dziedzictwem (w formie corocznego konkursu fotograficznego „Odkrywamy nasze dziedzictwo”, tożsamość lokalna – dostrzeganie i docenianie dziedzictwa lokalnego, którego założeniem jest tworzenie programów edukacyjnych lub publikacji adresowanych do społeczności lokalnych, służących pogłębianiu wiedzy o dziedzictwie regionu.

Obszar strategiczny B:

Cel B.1: zoptymalizowanie systemu dotacji wojewódzkich (wspieranie właścicieli obiektów zabytkowych w finansowaniu prac przy zabytkach).

Cel B.2: dbałość o zabytki własne województwa (finansowanie prac przy obiektach zabytkowych, których właścicielem jest Samorząd Województwa Mazowieckiego).

Obszar strategiczny C:

Cel C.1: ograniczenie ryzyka utraty najbardziej zagrożonych elementów dziedzictwa poprzez dokumentację zabytków architektury XX w. województwa mazowieckiego, inwentaryzacja i wyodrębnienie typów zabudowy drewnianej województwa, przeprowadzenie konkursu „Dom w krajobrazie” czyli stworzenie katalogu projektów architektonicznych współczesnej zabudowy dobrze zharmonizowanej z krajobrazem kulturowym, nasza żywa tradycja (ochrona i upowszechnienie dziedzictwa niematerialnego oraz rozbudowa portalu Mazowiecki Szlak Tradycji).

Cel C.2: wzmocnienie potencjału promocyjnego zabytków poprzez skuteczną promocją mniej znanych elementów dziedzictwa, organizacja wydarzeń takich jak spacer po wybranych zabytkach dotowanych przez samorząd województwa, szczególnie do lokalnych społeczności.

4.2.2 Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030. Innowacyjne Mazowsze

Dokument został przyjęty Uchwałą nr 158/13 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 28 października 2013 r. Opracowany został dla perspektywy długookresowej do 2030 roku, umożliwiającej szersze i perspektywiczne spojrzenie na rozwój.

Strategia jest dokumentem, którego zapisy powinny mieć wpływ na kształt przyszłego rozwoju przez określenie długookresowych procesów rozwojowych w regionie. Przez strategię rozumie się wybór takiej drogi rozwoju i wynikających z niej działań, aby osiągnąć w maksymalnym stopniu realizację celu, uznanego w danej strategii za nadrzędny (główny). Strategia uwzględnia także hierarchizację poszczególnych działań i problemów według stopnia ich ważności, co ma znaczenie w przypadku ich kolizji. Określa też priorytety, co warunkuje skuteczność wykorzystania posiadanych środków i zasobów. Wskazanie najważniejszych problemów daje podstawę do wykorzystania ustaleń strategii jako narzędzia koordynacji działań samorządu województwa i ich integracji wokół realizacji najważniejszych dla regionu celów.

Istotą strategii jest wskazanie celów rozwojowych, których realizacja zapewni utrzymanie trwałego rozwoju. Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku dotyczy wszystkich uczestników życia społeczno-gospodarczego regionu. Wskazuje działania, które należy realizować, aby osiągnąć przyjęte cele rozwojowe. Cele rozwojowe podporządkowane są wizji województwa: Mazowsze to region spójny terytorialnie, innowacyjny z wysokim wzrostem gospodarczym i bardzo dobrymi warunkami życia jego mieszkańców.

Z uwagi na duże zróżnicowanie przestrzenne rozwoju województwa mazowieckiego, konieczne jest prowadzenie polityki zmniejszającej te dysproporcje. Nadrzędnym (głównym) celem Strategii jest: Zmniejszenie dysproporcji rozwoju w województwie mazowieckim, wzrost znaczenia Obszaru Metropolitalnego Warszawy w Europie. Osiągnięcie tego celu będzie możliwe poprzez przyspieszenie wzrostu gospodarczego, generowanego przez rozwój produkcji i przemysłu ukierunkowanego na eksport, szczególnie w branży średniozaawansowanych i zaawansowanych technologii.

Cel główny wynikający z wizji województwa jest możliwy do osiągnięcia poprzez realizację działań priorytetowego celu strategicznego, wzmacnianego działaniami podporządkowanymi celom strategicznym oraz ramowym celem strategicznym.

Wyodrębniono sześć obszarów tematycznych: gospodarka, ze szczególnym uwzględnieniem przemysłu i produkcji (priorytetowy cel strategiczny), przestrzeń i transport, społeczeństwo, środowisko i energetyka oraz kultura i dziedzictwo.

W dalszej części dokumentu omówiono diagnozę sytuacji społeczno-gospodarczej i potencjał województwa mazowieckiego, wyodrębniając kulturę i dziedzictwo. Zawarto informacje o różnych grupach zabytków a następnie dokonano analizy SWOT, w której wśród mocnych stron wymieniono:

- ✓ bogate zasoby dziedzictwa kulturowego, m.in. zamki, pałace, dwory, zabytki militarne i miejsca pamięci narodowej,
- ✓ bogate i różnorodne tradycje kulturowe • liczne podmioty prowadzące działalność kulturalną, w tym instytucje krajowe,
- ✓ duży ruch turystyczny w skali kraju, w tym zwłaszcza w Warszawie,
- ✓ liczne imprezy kulturalne,
- ✓ wysoka w stosunku do krajowej aktywność społeczna w zakresie opieki i ochrony wartości kulturowych.

Wśród słabych stron wymieniono m. in.:

- ✓ niskie poczucie tożsamości regionalnej,
- ✓ zły stan techniczny obiektów zabytkowych,
- ✓ niewystarczający poziom informacji i promocji turystycznej regionu,
- ✓ niski poziom cyfryzacji zabytków i utrudniony dostęp do materiałów i baz danych z tego zakresu,
- ✓ niewystarczająca i nierównomiernie rozmieszczona baza turystyczna.

Wśród szans wymieniono, m.in.:

- ✓ wzrost znaczenia turystyki w gospodarce krajowej i tworzeniu PKB,
- ✓ rozszerzenie edukacji społecznej związanej z ochroną i opieką nad zabytkami,
- ✓ wprowadzanie i upowszechnianie nowych technologii informacyjnych w dziedzinie kultury i turystyki,
- ✓ zwiększenie zainteresowania turystyką w regionie w wyniku organizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych o charakterze międzynarodowym.

Wśród zagrożeń wymieniono, m. in.:

- ✓ niewystarczający poziom finansowania kultury,
- ✓ brak skutecznych ram prawnych w zakresie rewitalizacji oraz ochrony i opieki nad zabytkami,
- ✓ brak współpracy władz na różnych poziomach administracji w zakresie ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego,
- ✓ słaba promocja kultury w kraju i zagranicą.

W dalszej części Strategii stwierdzono, że osiągnięcie celu ramowego, jakim jest: Wykorzystanie potencjału kultury i dziedzictwa kulturowego oraz walorów środowiska przyrodniczego dla rozwoju gospodarczego regionu i poprawy jakości życia, będzie wymagać realizacji działań w kierunku:

- ✓ Wykorzystania walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału dziedzictwa kulturowego do zwiększenia atrakcyjności turystycznej regionu;
- ✓ Kreowania miast jako centrów aktywności kulturalnej;

- ✓ Wspierania rozwoju przemysłu kreatywnego;
- ✓ Wykorzystania dziedzictwa kulturowego w działalności gospodarczej;
- ✓ Upowszechnianie kultury i twórczości.

W uszczegółowionych kierunkach działań, w ramach upowszechniania kultury i twórczości, podkreślono, że wskazana jest cyfryzacja zasobów dziedzictwa kulturowego w celu ich standaryzacji i zwiększenia dostępności.

Skuteczność wdrażania i realizacji celów określonych w Strategii rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku będzie podlegała monitorowaniu i ewaluacji. Monitorowanie i ewaluacja wskaźników realizacji Strategii ma na celu weryfikację skuteczności działalności Samorządu Województwa Mazowieckiego. Za monitorowanie odpowiedzialne będzie Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie. Co najmniej raz w roku wydawany będzie raport z realizacji Strategii, zawierający ocenę działalności Samorządu Województwa Mazowieckiego w zakresie realizacji Strategii.

4.2.3 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego został przyjęty Uchwałą nr 22/18 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 19 grudnia 2018 r.

W pierwszej części dokumentu zostały omówione uwarunkowania odnośnie występowania dóbr kultury. Stwierdzono, że na obszarze województwa mazowieckiego zlokalizowane są obiekty i obszary o szczególnym znaczeniu dla kultury polskiej jak i światowej. Zasoby dziedzictwa kulturowego województwa mazowieckiego obejmują zabytki objęte formami ochrony prawnej oraz elementy dziedzictwa ujęte w gminnych ewidencjach zabytków. Formami ochrony objęte są:

- zabytki wpisane do rejestru zabytków, w tym:
 - ✓ nieruchome (7.358 zabytków), w tym: mieszkalne, sakralne, zieleń, obronne, transportowe/zespoły, zamki, zabytkowe cmentarze, układy przestrzenne, rezydencjonalne, parki, zabytki mające znaczenie symboliczne,
 - ✓ ruchome, obejmujące zabytki sztuki i rzemiosła artystycznego (20 727 obiektów),
 - ✓ archeologiczne (407 zabytków), spośród nich najliczniejszą grupę stanowią zabytki o funkcji osadniczej (osady) oraz funkcji obronnej (grodziska).
- zabytki uznane za pomnik historii,
- zabytki ujęte w gminnych ewidencjach zabytków (ponad 28 tys. zabytków).

Ponadto do form ochrony zabytków, zgodnie z Ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, należą: wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego. Na terenie województwa mazowieckiego występują obiekty i obszary uznane za dobra kultury współczesnej, których wskazanie ma na celu ich ochronę oraz zachowanie dla przyszłych pokoleń.

W zakresie zachowania ciągłości dziedzictwa kulturowego i ochrony krajobrazów kulturowych w Planie wskazuje się: obszary i obiekty o istotnym znaczeniu dla województwa mazowieckiego z zakresu ochrony krajobrazu kulturowego, dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- ✓ obszary i obiekty objęte ochroną prawną,
- ✓ postulowane parki kulturowe: - Twierdzy Modlin; obszaru wokół Zamku w Liwie; obszaru Czersk - Góra Kalwaria; obszaru Iłża - Siemno; „Ziemia Chełmońskiego w Adamowiznie” (gm. Grodzisk Mazowiecki); „Góry Szwedzkie” (gm. Grodzisk Mazowiecki); „Układu ruralistycznego Izdebnia Kościelnego”(gm. Grodzisk); Uzdrowski Otwock; Reduta 1939 (okolice Mławy); Folkloru Kołbielskiego; Historyczne Centrum Warszawy; Nowa i Stara Praga w Warszawie; Żoliborz Historyczny w Warszawie; obszarów miast ogrodów: Podkowy Leśnej, Konstancina-Jeziorny, Ząbek.
- ✓ pasma przyrodniczo-kulturowe: - pasma rzeczne: Wisły, Pilicy, Bugu, Narwi, Liwca, Omulwi, Wkry, Skrwy, Wilgi, Jeziorki; - pasma kolei Warszawsko-Wiedeńskiej i WKD. - obszary kolonizacji olenderskiej (w tym Urzecze) i osadnictwa puszczańskie;

- ✓ regiony etnograficzne oraz krainy historyczne: - Ziemia Dobrzyńska i Kujawy, związane z osadnictwem nadwiślańskim od Włocławka do Płocka; obszary tradycji przemysłowych Staropolskiego Okręgu Przemysłowego i Centralnego Okręgu Przemysłowego.
- ✓ ośrodki tożsamości kulturowej regionu: Brochów, Brok, Chlewiska, Ciechanów, Czarnolas, Czersk, Czerwińsk nad Wisłą, Góra Kalwaria, Iłża, Kadzidło, Korczew, Kozienice, Liw, Łyse, Maciejowice, Modlin, Myszyniec, Niepokalanów, Opinogóra, Orońsko, Ostrołęka, Otwock, Płock, Przysucha, Pułtusk, Radom, Sanniki, Siedlce, Sierpc, Solec nad Wisłą, Sucha, Sycyna, Szydłowiec, Ślężany, Warszawa, Wyszaków, Węgrów, Wyszogród, Zwoleń, Żelazowa Wola, Żyrardów;
- ✓ dobra kultury współczesnej.

Plan określa następujące działania:

- realizację zadań wskazanych w wojewódzkim programie opieki nad zabytkami;
- zachowanie i kreowanie ładu przestrzennego, zachowanie walorów krajobrazu kulturowego oraz kształtowanie pasm przyrodniczo-kulturowych o znaczeniu regionalnym poprzez: przeciwdziałanie negatywnym efektom urbanizacji i rurbanizacji;
 - wzmacnianie przestrzennych walorów obiektów oraz układów przestrzennych (w tym obiektów i obszarów poprzemysłowych) poprzez rewitalizację, restaurację oraz rekultywację;
 - ochronę, rewitalizację i rewaloryzację obiektów i obszarów historycznych (zwłaszcza architektury drewnianej i poprzemysłowej, dworskiej, obronnej, dorobku nauki i techniki) w tym zabytków mających znaczenie symboliczne;
 - odbudowę i rekonstrukcję dóbr należących do światowego i krajowego dziedzictwa po zniszczeniu w wyniku konfliktów zbrojnych lub katastrof spowodowanych zagrożeniami naturalnymi;
 - wykorzystanie sieci miast historycznych oraz atrakcji krajobrazowo-architektonicznych, m.in. dla wyznaczania szlaków turystyki kulturowej;
 - tworzenie szlaków kulturowych (w tym szlaku kulturowego Cudu nad Wisłą roku 1920, Józefa Wilkonia i szlaku bohaterów Powstania Warszawskiego);
 - budowę i rozbudowę muzeów (w tym Stacji Muzeum, Muzeum Centralnego Okręgu-Przemysłowego na terenie dawnej Fabryki Broni, Muzeum w Ossowie 1920 roku);
 - ochronę dziedzictwa kultury ludowej o dużym znaczeniu dla kształtowania tożsamości regionalnej i lokalnej - krajobrazu kulturowego i tradycji ludowych na obszarach kolonizacji olenderskiej (w tym Urzecza) oraz osadnictwa puszczańskiego.

4.2.4 Lokalna Strategia Rozwoju Lokalnej Grupy Działania "Razem dla Radomki" na lata 2016-2023

W dokumencie przedstawiono szczegółową i aktualną diagnozę gmin należących do Grupy Działania „Razem dla Radomki” wchodzących w skład dwóch powiatów, tj. powiatu radomskiego (Jedlińsk, Przytyk, Wolanów, Zakrzew) i powiatu przysuskiego (Przysucha, Wieniawa). Przedstawiono potencjał przyrodniczy i kulturalny obszaru LGD. Stwierdzono, że dziedzictwo przyrodnicze i kulturalne obszaru to dodatkowe elementy, które mogą być wykorzystywane dla jego promocji, ale także i rozwoju lokalnej turystyki, promocji kultury ludowej i dorobku historycznego. W analizie SWOT w tym zakresie określono jako mocne strony: brak uciążliwego przemysłu zanieczyszczającego środowisko naturalne, dobrą jakość środowiska naturalnego wpływająca niewątpliwie na rozwój osadnictwa, jakość lokalnych produktów rolnych, korzystne warunki do rozwoju działalności gospodarczej w obszarze energii odnawialnej odnawialnych źródeł, wysoka atrakcyjność turystyczna w tym dobre warunki do uprawiania turystyki aktywnej sportów wodnych, istnienie szlaków pieszo - rowerowych, miejsc związanych z dziedzictwem kulturowym i historycznym, duży potencjał kulturalny obszaru - co daje szansę na promocję dorobku kulturalnego poszczególnych wsi, modernizację wiejskiej infrastruktury publicznej kulturalnej i rekreacyjnej, zaangażowanie władz samorządowych w rozwój lokalny i współpracę z sektorem społecznym. Natomiast problemem jest konieczność konfrontacji

oferty ośrodków kulturalnych z obszarów wiejskich z ofertą miasta Radomia nawet Warszawy, brak rozwiniętych instytucji społeczno –kulturalnych wspierających aktywność mieszkańców obszaru.

Określono misję: *Lokalna Grupa Działania "Razem dla Radomki" narzędziem przyczyniającym się do rozwoju społeczno -gospodarczego i zwiększania atrakcyjności obszaru poprzez wsparcie inicjatyw społecznych, lokalnej przedsiębiorczości i wykorzystanie unikalnych walorów przyrodniczych, kulturowych i historycznych obszaru.*

Celami strategicznymi LGD, które winny zostać osiągnięte w latach 2016 -2023 są:

- rozwój gospodarczy obszaru poprzez wsparcie przedsiębiorczości z priorytetem dostępu do rynku pracy i samozatrudnienia,
- rozwój społeczny poprzez wzmocnienie kapitału społecznego i włączenie społeczne mieszkańców obszaru LGD „Razem dla Radomki”,
- rozwój infrastruktury lokalnej, dzięki której obszarze LSR stanie się atrakcyjny dla mieszkańców i turystów.

Cele szczegółowe i przedsięwzięcia:

3.1 Wykorzystanie potencjału dla rozwoju oraz promocji obszaru LGD.

3.1.1. Promocja dziedzictwa kulturowego i turystyki obszaru LGD.

3.1.2 Inwestycje w ogólnodostępną i niekomercyjną infrastrukturę turystyczną i rekreacyjną.

3.2 Wzmocnienie spójności lokalnej.

3.2.1 Inwestycje w ogólnodostępną i niekomercyjną infrastrukturę kulturalną.

Planowana jest realizacja krajowych i międzynarodowych projektów, m.in.:

- Projekt międzynarodowy „Dziedzictwo Naszą Atrakcją”. Okres realizacji: do końca 2018 roku.
- Projekt krajowy „Południowe Mazowsze –Marką Turystyczną”. Okres realizacji: po 2018 roku.

4.2.5 Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Radomskiego na lata 2020-2023

Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Radomskiego na lata 2020-2023 został przyjęty uchwałą nr XVI/2020 Rady Powiatu w Radomiu z dnia 31.01.2020 r. Opracowano go w związku z obowiązkiem wynikającym z art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest dokumentem aktualizującym Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Radomskiego na lata 2016-2019. W przedmiotowym dokumencie przedstawiono obowiązujące przepisy prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, stan zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz figurujących w Gminnych Ewidencjach Zabytków (wykazy zabytków). Wśród wymienionych najcenniejszych obiektów zabytkowych na terenie powiatu radomskiego znalazły się kościoły w Jedlińsku, Jankowicach, Lisowie i Wsoli oraz dwory we Wsoli i Piastowie.

Z zadań zapisanych w programie na lata 2016-2019 wykonano prace organizacyjno-merytoryczne, zmierzające do wydania publikacji poświęconej dworom i pałacom południowej części województwa mazowieckiego (powiat radomski i okolice), ustanawiania społecznych opiekunów zabytków rozbudowano także dział poświęcony zabytkom powiatu i ich ochronie na stronie internetowej Starostwa Powiatowego w Radomiu.

Na koniec w opracowaniu wskazano zadania do realizacji w latach 2020-2023. Najważniejsze z nich to:

- ✓ Rewaloryzacja budynku szpitalnego w Pionkach, usytuowanego w strefie ochrony konserwatorskiej.
- ✓ Ustanawianie społecznych opiekunów zabytków i prowadzenie listy społecznych opiekunów zabytków.
- ✓ Wydawanie przez starostę na wniosek Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków decyzji o zabezpieczeniu obiektów zabytkowych zagrożonych zniszczeniem lub uszkodzeniem, w formie ustanowienia czasowego zajęcia, do czasu usunięcia zagrożenia lub o ile usunięcie zagrożenia nie jest możliwe, wywłaszczenie tych obiektów na wniosek

Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy, na terenie której położony jest obiekt.

- ✓ Zorganizowanie, z udziałem Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków, konferencji poświęconej dworom regionu radomskiego.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wolanów wykazuje zgodność z opisanymi poniżej dokumentami strategicznymi i planistycznymi wykonanymi na poziomie gminy.

5.1.1 Program Rewitalizacji dla Gminy Wolanów na lata 2016-2023

Program Rewitalizacji Gminy Wolanów na lata 2016-2023 został przyjęty uchwałą nr XXXII/173/2017 Rady Gminy Wolanów z dnia 28 lipca 2017 r.

W Programie wyznaczono cztery obszary zdegradowane: Garno, Młodocin Większy, Podlesie, Wolanów. Nadrzędnym celem Programu jest wyprowadzenie ze stanu kryzysowego obszaru rewitalizacji. Uszczegółowieniem nadrzędnego celu, są 3 cele szczegółowe i odpowiadające im kierunki działań rewitalizacyjnych.

Cel 1: Ograniczenie skali zbadanych problemów społecznych.

- 1.1 Włączenie społeczne i aktywizacja zawodowa mieszkańców obszaru rewitalizacji potrzebujących wsparcia.
- 1.2 Zmniejszenie zależności mieszkańców od pomocy społecznej.
- 1.3 Wsparcie placówek oświatowych w realizacji dodatkowych zajęć dla uczniów.

Cel 2. Wzrost jakości życia mieszkańców obszaru rewitalizacji poprzez poprawę jakości infrastruktury społecznej i przestrzeni publicznych na obszarze rewitalizacji.

- 2.1 Modernizacja i rozwój infrastruktury społecznej na rzecz aktywizacji mieszkańców.
- 2.2 Modernizacja i rozwój infrastruktury edukacyjnej na rzecz poprawy funkcjonowania i jakości kształcenia w placówkach edukacyjnych.

Cel 3 Wzrost potencjału gospodarczego obszaru rewitalizacji.

- 3.1 Wzrost potencjału lokalnych przedsiębiorstw.

5.1.2 Strategia Rozwoju Gminy Wolanów na lata 2015-2022

Strategia Rozwoju Gminy Wolanów na lata 2015-2022 został przyjęty uchwałą nr XIII/87/2015 Rady Gminy Wolanów z dnia 30 grudnia 2015 r.

W Programie wyznaczono pięć głównych obszarów potencjału rozwojowego oraz ich cele strategiczne.

Obszar 1: Wzrost atrakcyjności inwestycyjnej Gminy:

- 1.1. Opracowanie kompleksowej oferty inwestycyjnej.
- 1.2. Opracowanie i wdrożenie polityki proinwestycyjnej.

Obszar 2: Modernizacja i rozbudowa infrastruktury technicznej:

- 2.1. Podniesienie jakości dróg i poprawa układu komunikacyjnego.
- 2.2. Rozbudowa infrastruktury sieciowej.
- 2.3. Rozbudowa infrastruktury placówek oświatowych.

Obszar 3: Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej:

- 3.1. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury turystycznej.
- 3.2. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury rekreacyjnej.

Obszar 4: Rozwój kapitału ludzkiego i dialogu społecznego:

- 3.1. Tworzenie warunków technicznych do rozwoju kapitału ludzkiego.
- 3.2. Projekty na rzecz wzrostu kompetencji młodych mieszkańców Gminy.
- 3.3. Rozwój społeczeństwa obywatelskiego.

Obszar 5: Wypracowanie długofalowej Strategii promocji Gminy Wolanów:

- 5.1. Opracowanie kompleksowej strategii promocyjnej Gminy.

5.1.3 Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Wolanów

Studium jest podstawowym dokumentem dla władz samorządowych gminy, na podstawie którego prowadzona ma być polityka i strategia działań, przede wszystkim w sferze zagospodarowania przestrzennego, ale także w sferze społeczno-gospodarczej i ekologicznej, które bezpośrednio lub pośrednio wpływają na kształtowanie struktury przestrzennej i układu funkcjonalno-przestrzennego. W przypadku istotnych zmian uwarunkowań lub dokonania znaczących odstępstw od ustaleń niniejszego Studium, należy przystąpić do kolejnych jego aktualizacji. Między innymi dlatego celowe jest dokonywanie oceny aktualności Studium co najmniej raz w ciągu kadencji Rady Gminy, co zresztą wynika także z obowiązujących przepisów.

Obecnie obowiązujące *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wolanów* zostało przyjęte uchwałą nr XVII/104/2000 Rady Gminy Wolanów z dnia 23 czerwca 2000 r.

W Studium w rozdziale 3 wymieniono obszary i obiekty chronione. Do rejestru wpisane są następujące obiekty:

- kościół parafialny P.W. Jana Chrzciciela z 1665 r. oraz kaplica św. Józefa z 1667 r. w Mniszku, dec. 460/A/91,
- cmentarz rzymsko-katolicki z pierwszej połowy XIX w. w Mniszku, dec. 478/A/91,
- kościół parafialny P.W. św. Doroty i św. Jana Ewangelisty z XVIII w. w Wolanowie, dec. 184/A/82, przeniesiony do skansenu,
- cmentarz rzymsko-katolicki z XVIII w. w Wolanowie, dec. 490/A/91.

Oprócz zabytków w rejestrze wymieniono także kilka obiektów z terenu gminy nie wpisane do rejestru zabytków, ale posiadających wartości kulturowe:

- park w Strzałkowie (pow. 4,5 ha) z dworem i aleją grabową. Park w Strzałkowie jest wpisany do rejestru zabytków – dec. nr 762.
- park w Walinach (pow. 11,26 ha) z dworem,
- park w Młodocinie Większym (pow. 5,10 ha),
- kapliczki w Chruslicach i Ślepowronie,
- cmentarz żydowski w Wolanowie.

Wymieniono także stanowiska archeologiczne występujące na terenie gminy – 18. Spis należy uaktualnić.

5.1.4 Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Wolanów

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków - miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa wojewódzkiego konserwatora zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP.

Zgodnie z powyższym MPZP Gminy Wolanów jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące i nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. Ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu w MPZP powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy.

Na terenie Gminy Wolanów obowiązuje łącznie pięć miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. W żadnym z nich nie zostały zawarte ustalenia dotyczą ochrony zabytków (tabela poniżej).

Tabela 1. MPZP Gminy Wolanów.

Lp.	Nazwa planu	Uchwała	Ustalenia ochrony zabytków
1.	MPZP części sołectwa Wolanów	Uchwałą Nr XXXIII/211/02 Rady Gminy w Wolanowie z dnia 28 czerwca 2002 r.	brak
2.	MPZP części sołectwa Mniszek	Uchwałą Nr XXXIII/212/02 Rady Gminy w Wolanowie z dnia 28 czerwca 2002 r.	brak

3.	MPZP części gminy Wolanów	Uchwałą Nr XLIV/144/09 Rady Gminy Wolanów z dnia 29 października 2009 r.	brak
4.	MPZP dla terenów mieszkalnictwa w sołectwie Wolanów	Uchwałą Nr XXXI/210/21 Rady Gminy Wolanów z dnia 29 marca 2021 r.	brak
5.	MPZP dla terenów mieszkalnictwa i usług w sołectwie Sławno	Uchwałą Nr XXXVIII/264/21 Rady Gminy Wolanów z dnia 29 listopada 2021 r.	brak

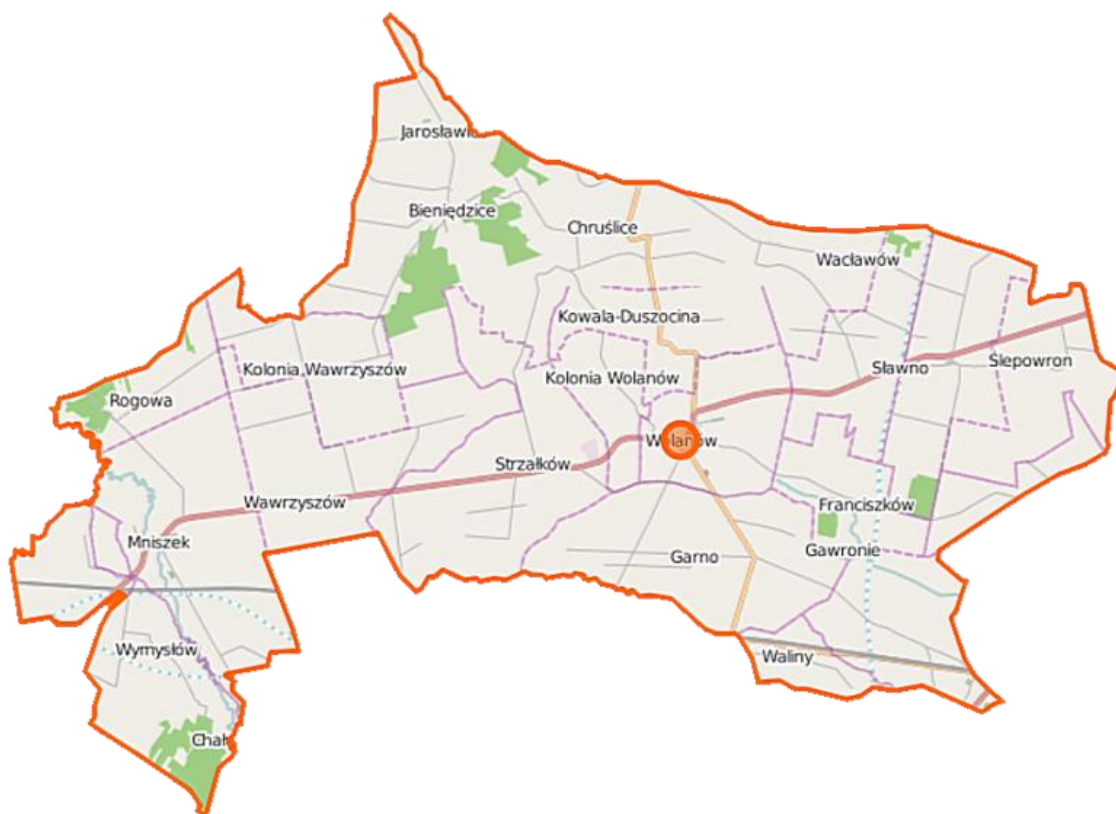
5.2 Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1 Charakterystyka gminy

Gmina Wolanów położona jest w południowej części województwa mazowieckiego oraz zachodniej części powiatu radomskiego. Analizowana jednostka terytorialna mieści się na południe od Warszawy - siedziby województwa oraz na zachód od Radomia - siedziby powiatu. Z Wolanowa do Warszawy – odległość z centralnych części jednostek wynosi w linii prostej ok. 95 km, zaś do Radomia ok. 12 km. Gmina Wolanów jest jedną z 13 gmin powiatu i jedną z 10 gmin wiejskich. Sieć osadniczą charakteryzowanej przestrzeni tworzą miejscowości wiejskie, w tym Wolanów – siedziba gminy. Gmina zajmuje obszar o powierzchni 83 km² (5,4 % powierzchni powiatu), granicząc z 7 gminami:

- na zachodzie z gminą Wieniawa;
- na północnym - zachodzie z gminą Przytyk;
- na północy z gminą Zakrzew;
- na wschodzie z gminą miastem Radom;
- na południowym - wschodzie z gminą Kowala-Stępcina;
- na południu z gminą Orońsko;
- na południowym - zachodzie z gminą Szydłowiec.

W skład gminy Wolanów wchodzi 28 miejscowości wiejskich znajdujących się w 23 sołectwach. Przynależność poszczególnych miejscowości do sołectw przedstawiono w tabeli 2.

Ryc. 1. Położenie gminy Wolanów
 (źródło: https://pl.m.wikipedia.org/wiki/Plik:Wolan%C3%B3w_%28gmina%29_location_map.png).

Tabela 2. Przynależność miejscowości wchodzących w skład sołectw w gminie Wolanów.

Nazwa sołectwa	Nazwa miejscowości wchodząca w skład sołectwa
Bieniędźcice	Bieniędźcice, Michałów
Chruślice	Chruślice
Franciszków	Franciszków, Gawronie
Garno	Garno
Jarosławice	Jarosławice
Kacprowice	Kacprowice, Wola Wacławowska
Kowala-Duszocina	Kowala-Duszocina
Kowalanka	Kowalanka
Młodocin Większy	Młodocin Większy
Mniszek	Mniszek
Podlesie	Podlesie, Podkończyce
Rogowa	Rogowa
Sławno	Sławno
Strzałków	Strzałków, Sabat
Ślepowron	Ślepowron
Wacławów	Wacławów
Waliny	Waliny
Wawrzyszów	Wawrzyszów
Kolonia Wawrzyszów	Kolonia Wawrzyszów
Wolanów	Wolanów
Kolonia Wolanów	Kolonia Wolanów
Wymysłów	Wymysłów
Zabłocie	Zabłocie

Pod względem fizycznogeograficznym teren Gminy Wolanów znajduje się w prowincji Niziu Środkowoeuropejskiego. Opisany obszar mieści się w podprowincji Nizin Środkowopolskich, w makroregionie Wzniesień Południowo-mazowieckich. W układzie mezoregionalnym wg Kondrackiego, gmina mieści się w zasięgu jednostki Równina Radomska.

Większość terenu charakteryzowanej jednostki jest płaska bądź lekko falista (wysokości wahają się od ok 150 do 205 m n.p.m.). Najwyższe wzniesienia występują w okolicach Karczzonek Słowińskich.

Omawiany obszar leży w obszarze dorzecza Wisły, w jej środkowym regionie. Zachodnią granicę gminy wyznacza rzeka Radomka, a jej dopływy przepływają bezpośrednio przez teren gminy: Szabasówka, Jabłonica, Garlica i Dobrzyca. Na terenie gminy nie występują jeziora, a największy zespół zbiorników wodnych o powierzchni ok. 5 ha znajduje się we wsi Kolonia Strzałków.

Dominującym sposobem zagospodarowania terenu na obszarze gminy jest działalność rolnicza. Stwierdza się, iż ich udział z każdym rokiem maleje. Dynamiczny wzrost gruntów zabudowanych i zurbanizowanych świadczy o intensywnym rozwoju budownictwa. Wzrasta również powierzchnia gruntów leśnych oraz zadrzewionych i zakrzewionych.

Bezpośrednie sąsiedztwo Radomia wpływa na atrakcyjność inwestycyjną i mieszkaniową opisywanej jednostki. Silny impuls dla rozwoju działalności gospodarczej stanowi bardzo dobre połączenie komunikacyjne, związane z lokalizacją drogi krajowej nr 7 oraz drogi krajowej nr 12. Sieć drogową opisywanego terenu uzupełnia droga wojewódzka nr 733, 9 odcinków dróg powiatowych oraz drogi gminne.

5.2.2 Rys historyczny

WOLANÓW - do 2 poł. XVIII w. wieś o nazwie Wola Kowalska, później Wola Orlikowska i Wola Św. Doroty. W XV w. własność Pakoszków herbu Abdank. W 1418 r. Kodeks Kat. Krak. nazywa tę wieś Gottardową Wolą. Wolanów był pierwotnie wsią, założoną na obszarze wsi Kowala. W następstwie dziedziczyli Wolę Św. Doroty: Szpotowie, Bieleńscy, Witkowscy, Borkowscy, Wąsowiczowie, Kwaśniewscy, Jankowscy. Do czasów Stanisława Augusta Wola Św. Doroty była wsią, dopiero król ten przychylił się do prośby Ignacego Jankowskiego, kapitana regimentu Łanowego, przywilejom swoim z dnia 19 listopada 1773 r. wyniósł tę wioskę do rzędu miasteczek, a mieszkańcom dał prawo niemieckie (magdeburgskie). Aby miasteczko wzrastało w dobrobyt, nadał mu król jarmarki w pierwszym dniu każdego miesiąca i targi co piątek. Nie miał jednak dobrych warunków rozwoju, toteż utracił status miasta w 1870 r. Pozostałością dawnego układu miejskiego jest duży kwadratowy rynek.

Pierwszą wzmianką historyczną po zmianie nazwy miejscowości na Wolanów jest „Post Lexikon” Crisusa, który w 1802 r. nazywa Wolanów przy „targowiskiem z kościołem i pałacem”. W skład ówczesnej gminy Wolanów wchodziły następujące wsie: Kowala Duszocina, Młodocin Większy, Sławno, Kasprovice, Janówek, Ewulin, Łaziska, Nowy Młyn, Mniszek, Rogowa, Gozd, Chałupki, Chronów, Garno, Wyręba, Wawrzyszów, Laskowa Wola, Strzałków, Zabłocie, Sabat, folwark Oblas, Gaczkowice, Bieniędzice Górne, Średnie i Dolne, Drutarnia i Krzyszkowice. Prawa miejskie Wolanów utracił w 1896 r.

Ludność żydowska pojawiła się w Wolanowie w niedługim czasie po nadaniu praw miejskich, w 1780 r. i w czasach królestwa polskiego stanowiła ona 58,6% wszystkich mieszkańców. Zgodnie ze spisem ludności z 1921 r. w miejscowości żyło 313 Żydów. Obecność ludności żydowskiej zaowocowała powstaniem obiektów związanych z wiarą. W XVIII w. na terenie gminy znajdowały się drewniana synagoga, mykwa (obie spłonęły w 1915 r. na skutek działań wojennych) i cmentarz, a przed I wojną światową była tam także cheder. Duża część ludności żydowskiej z terenu gminy podczas II wojny światowej trafiła do obu koncentracyjnego w Wolanowie lub innych, część została zamordowana, a niewielkiej liczbie udało się wyjechać.

W miejscowości istniał drewniany kościół pw. św. Doroty i św. Jana Ewangelisty, który w 1994 r. został przeniesiony do Muzeum Wsi Radomskiej. Jest on jednym z nielicznych starych, drewnianych kościołów zachowanych na Mazowszu. Ocalały w nim trzy drewniane późnobarokowe ołtarze i ambona. Cennym wykończeniem ołtarzy jest ażurowa snycerka, złożona, o motywach winorośli i anielskich skrzydeł. W ołtarzach bocznych umieszczone są cenne XVII-wieczne obrazy olejne, które przedstawiają Opatrzność Bożą i świętą Teklę. Obrazy, malowane w stylu weneckim przez anonimowych malarzy. Dzięki wieloletnim pracom konserwatorskim odkryto i zabezpieczono XVIII-

wieczne malowidła ściennie przedstawiające bogaty wystrój barokowej świątyni murowanej. Istnienie tych malowideł stanowi o wyjątkowości wolanowskiej świątyni. Fundatorką kościoła była Anna z Janickich Kwaśniewska, właścicielka leżących w pobliżu Wolanowa wsi Kowala-Duszocina i Strzałków. Świątynię wzniesiono prawdopodobnie w miejscu starszej, wcześniej rozebranej. Lokowano ją na północno-wschodnim skraju wsi, na wyniosłości terenu w odległości około 100 m od starego traktu piotrkowskiego, który w tym miejscu rozwidłał się w kierunku południowym do Kowali-Duszociny i na wschód do odległego o 12 km Radomia, i dalej do Lublina. Obecny kształt kościoła prezentowany na terenie skansenu odpowiada jego wyglądowi z przełomu XVIII i XIX w. Kościół zbudowany został w konstrukcji węglowej z bali modrzewiowych. Ściany nawy i prezbiterium są z zewnątrz pokryte gontem. Dach gontowy zwieńczony jest nad ścianą tęczową barokową wieżyczką z sygnaturką.

MNISZEK - wieś notowana w XV w., początkowo własność szlachecka następnie w latach 1374-1408 klasztoru świętokrzyskiego, od 1462 r. klasztoru wąchockiego Cystersów. Tak też w ostatniej ćwierci połowie XVI w., aż do czasów kasaty klasztoru w 1819 r.

SŁAWNO – pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1155 r., znajduje się w bulli papieża Hadriana IV, w której to miejscowość zaliczana jest do biskupstwa wrocławskiego. Na mocy decyzji Kazimierza Wielkiego w 1354 r. Sławno zostało oddane w ręce zakonu Grobu Bożego z Miechowa. Jan Długosz w „Księdze Uposażen”, gdzie wspominał o wsi Sławno leżącej koło Radomia, pisał o powinnościach chłopskich wobec zakonu (XV w.). W XVI w. wieś obejmowało 9 łąnów kmiecych i łąny karczemne, poza chłopami zamieszkiwało w niej 17 zagrodników, 8 komorników oraz 4 rzemieślników. Wieś stanowiła własność zakonu do 1819 r., do momentu jego likwidacji. Brak jest szerszych informacji na temat dziejów wsi na przełomie XVII i XVIII w. W 1880 r. wieś liczyła 40 domów oraz 316 mieszkańców.

STRZAŁKÓW - wieś wymieniana jest po raz pierwszy w 1508 r. jako wieś należąca do Stanisława Zasady. W 1569 r. była własnością zbiorową piętnastu posiadaczy. W 1802 r. Marianna z Jankowskich hrabina Tomkiewiczowa nabyła dobra na licytacji. W 1827 r. wieś liczyła 26 domów i 152 mieszkańców. Po śmierci hrabiny w 1840 r. dobra odziedziczyły jej wnuki: Antoni Heliodor Jankowski i Aniela z Jankowskich Potkańska. Ta ostatnia na mocy podziałów rodzinnych między nią a bratem została wyłączną właścicielką Strzałkowa. W 1842 r. Jan Cetnorowicz nabył dobra na własność od Anieli Podkańskiej. W 1853 r. Ludwika z Rutkowskich Moszkowska otrzymała dobra na mocy testamentu J. Cetnorowicza. W 1865 r. Maciej Jabłoński kupił dobra od L. Moszkowskiej. Był on prawdopodobnie budowniczym obecnego dworu i twórcą parku. W 1881 r. odziedziczył dobra Mieczysław Jabłoński. W 1885 r. wieś wymieniona jest z folwarkiem o powierzchni 596 morgów i liczy 30 domów oraz 215 mieszkańców. W 1912 r. Wojciech i Wiktoria Ewa z Lipińskich Descours kupili dobra od Mieczysława Jabłońskiego. W 1945 r. Skarb Państwa przejął dobra od Wojciecha i Ewy Descours przeznaczając je do podziału w reformie rolnej. We dworze zamieszkali niektórzy rolnicy z czworaków i pracownicy ministerstwa Rolnictwa. Nad parkiem i dworem sprawowała Gromadzka Rada Narodowa w Wolanowie, a od 1960 r. Państwowy Ośrodek Maszynowy w Strzałkowie jako współwłaściciele.

5.2.3 Krajobraz kulturowy oraz zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Krajobraz kulturowy to niepowtarzalne, indywidualne oblicze miejsca, którego wizerunek jest syntezą elementów przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z aktywnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne, kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne - zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Ochrona dziedzictwa kulturowego, które należy przekazać przyszłym pokoleniom, jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości i osobowości mieszkańców, by mogli identyfikować się ze swoim miastem i siedliskiem oraz zrozumieć jego historię.

ZABYTKI ARCHITEKTURY SAKRALNEJ

Kościół parafialny pw. Św. Jana Chrzciciela i Św. Stanisława Kostki w Mniszku (rejestr zabytków nr 460/A). Kościół zlokalizowany jest w północnej części wsi, przy drodze Radom-Wieniawa. Wg. Długosza istniał drewniany kościół postawiony przez benedyktynów świętokrzyskich. W 1461 r. benedyktyni oddali Mniszek cystersom. Istniejący kościół spłonął ok. 1630 r. W tym samym roku odbudowano kościół z drewna modrzewiowego. W 1667 r., kiedy proboszczem był ks. Grzegorz Gundziński, tuż obok kościoła ufundował Józef Odrowąż Kietliński murowaną kaplicę pw. św. Józefa dla bractwa św. Józefa. W 1714 r. ufundowano kaplicę., po prawej stronie prezbiterium, pw. Św. Stanisława Kostki. Na pocz. XVIII w. kościół został obrabowany przez wojska szwedzkie i saskie. Ponieważ stary kościół chylił się upadkowi, w 1861 r. ks. Proboszcz Stąpniowski rozebrał go. W 1862 r. przystąpiono do budowy nowego kościoła wg projektu Antoniego Rucińskiego, z wykorzystaniem dawnej kaplicy pw. Św. Józefa. W 1865 r. poświęcenia kościoła dokonał ks. A. Małanowicz. W 1868 r. konsekracji kościoła dokonał biskup Juszyński.

Kościół murowany z cegły, tynkowany. Od południowego - zachodu, trójkondygnacyjna wieża nad kruchtą, nakryta dachem dwuspadowym. Jednonawowy korpus, nakryty dwuspadowym dachem. Po lewej stronie korpusu kaplica, nieznacznie niższa od korpusu. Prezbiterium równe wysokością korpusowi, nakryte trójpołaciowym dachem, o kalenicy niższej od kalenicy korpusu. Po bokach prezbiterium zakrystia i pomieszczenie po lewej stronie, niższe od prezbiterium, nakryte pulpitowymi dachami. Sklepienie kolebkowe o łuku odcinkowych w zakrystii, w pomieszczeniu po lewej stronie prezbiterium i w kruchcie. Pokrycie dachu: blacha stalowa, ocynkowana. Okna wysokie, prostokątne, zamknięte łukiem pełnym, w żeliwnych ramach. Elewacje zewnętrzne dzielone profilowanymi gzymsami i pilastrami. Wyposażenia: ołtarz barokowy z 2 poł. XVII w., kamienne epitafium Antoniego Kietlińskiego zm. 1798 r., feretron z obrazem Matki Boskiej z Dzieciątkiem z k. XVIII w.

Fot. 1. Mniszek. Kościół parafialny pw. Św. Jana Chrzciciela i Św. Stanisława Kostki (fot. autor opracowania).

Kaplica pw. Św. Józefa w Mniszku (rejestr zabytków nr 460/A). Kaplica z 1667 r. murowana z cegły, tynkowana, na rzucie kwadratu. Zlokalizowana po lewej stronie korpusu kościoła, nieznacznie niższa od korpusu. Nakryta pseudo-kopułą z latarnią nakrytą cebulastym hełmem. Elewacje zewnętrzne zdobione profilowanym gzymsem i pilastrami w narożach. Strop płaski w kaplicy. Portal ujmujący wejście z kaplicy do nawy, kamienny, rustykowany z 2 poł. XVII w. z herbem Grzymała i literami MD w kluczu.

Fot. 2. Mniszek. Kaplica pw. Św. Józefa (fot. autor opracowania).

CMENTARZE

Na terenie gminy występuje 5 zabytkowych cmentarzy, w tym:

Cmentarze parafialne, rzymskokatolickie w Jarosławicach, Mniszku i Wolanowie. Dwa pierwsze datowane są na 1 poł. XIX w., w Wolanowie na koniec XVIII w. Cmentarz w Mniszku i Wolanowie wpisane są do rejestru zabytków.

Cmentarz wojenny z II wojny światowej w Chruślicach. Zlokalizowany jest ok. 160 m na pn. od drogi Chruślice – Waclawów, poza terenem zabudowanym, na terenie zadrzewionym. Na cmentarzu pochowano więźniów zabitych i zmarłych w miejscowym niemieckim nazistowskim stalagu i obozie pracy przymusowej. Szacuje się, że pogrzebano tu ok. 2000 jeńców radzieckich, 49 Polaków i ok. 1500–2000 osób pochodzenia żydowskiego. Niemiecki obóz pracy przymusowej w Chruślicach funkcjonował w latach 1941-1944. Początkowo obóz był filią stalagu dla radzieckich jeńców wojennych w Skarżysku-Kamiennej. Następnie do obozu w Chruślicach zwożono Polaków narodowości żydowskiej. Więźniów wykorzystywano do niewolniczej pracy przy budowie dróg, baraków i bunkrów. Głodowe racje żywnościowe i praca ponad ludzkie siły prowadziły do chorób i masowych zgonów. Nieprzydatnych do pracy więźniów zabijano w masowych egzekucjach.

Cmentarz żydowski w Wolanowie. Zlokalizowany na pd. - zach. od centrum miejscowości, przy ul. Spacerowej. Dokładna data założenia cmentarza nie jest znana. Z całą pewnością istniał w latach 80-tych XVIII w. Wiadomo, że w okresie międzywojennym był ogrodzony. Obiekt uległ daleko posuniętym zniszczeniom podczas II wojny światowej oraz w latach późniejszych. Ostatni nagrobek w obrębie cmentarza znajdował się na początku lat 90. XX w.

Fot. 3. Chruslice. Cmentarz wojenny (fot. autor opracowania).

Fot. 4. Wolanów. Cmentarz żydowski (fot. autor opracowania).

ZESPOŁY REZYDENCJONALNE

Zespół dworsko-parkowy w Strzałkowie z 2 poł. XIX w. Budynek dworu oraz park pochodzą z 2 poł. XIX w. Po 1945 r. w ramach reformy rolnej budynek dworu został odebrany ówczesnym właścicielom (rodzina Deskurów) i przekazany utworzonemu tam PGR-owi. Dworek obecnie stanowi własność prywatną. Budynek murowany, jednokondygnacyjny, częściowo podpiwniczony w kształcie litery „L”. Fundamenty, ściany piwnic murowane z cegły ceramicznej pełnej. Stropy nad piwnicą łukowe z cegły ceramicznej pełnej. Ściany nadziemia murowane z cegły ceramicznej pełnej. Strop nad parterem drewniany. Dach o konstrukcji drewnianej płatwiowo-kleszczowy dwuspadowy i czterospadowy. Pokrycie dachu dachówką na łątach drewnianych. Stolarka okienna i drzwiowa drewniana. Podłogi drewniane. Tynki ścian cementowo-wapienne. Tynki sufitów na otrzciniowaniu. Budynek posiada instalację elektryczną oświetleniową. Oryginalny dwór z 2 poł. XIX w. był parterowy, nakryty dachem czterospadowym ze skrajnymi ryzalitami zamkniętymi trójkątnymi szczytami daszków. Pomędzy ryzalitami poprzedzający wejście czterokolumnowy podcień.

Park zajmuje powierzchnię ok. 4,5 ha. Kompozycja zespołu dworskiego opierała się na trzech alejach. Obecnie zachowały się dwie: brzozowa (północna część parku) i grabowa (południowo-zachodnia). Aleja dojazdowa - grabowa, przy drodze do dworu straciła swój pierwotny charakter przez częściowe wycięcie drzew i zmianę przebiegu drogi. Ale brzozowa dobrze zachowana. W części północnej parku znajdują się stawy. Drzewostan mieszany. Park wpisany jest do rejestru zabytków pod nr 762.

Fot. 5. Strzałków. Dwór (fot. autor opracowania).

Zespół dworsko-parkowy w Walinach z 1 poł. XX w. Park o pow. ok. 11 ha znajduje się na zach. skraju wsi, w niewielkiej odległości od granic Radomia, przy linii kolejowej Radom-Łódź. Kompozycja parku oparta została na tzw. naturalnym założeniu. Z okresu założenia parku zachowały się kapliczka przy dawnym wjeździe do parku, część alei kasztanowców, resztki sadu, ruiny dworu, fragmenty alei morowo-robiniowej oraz kilka egzemplarzy starodrzewa. W drzewostanie parku przeważa brzoza brodawkowata, robinia biała, sosna.

Zespół dworsko-parkowy w Młodocinie z XIX w. Obecnie nie zachowany. Dwór został rozebrany w 1968 r., park natomiast został wycięty w 2015 r.

BUDYNKI MIESZKALNE

Wszystkie obiekty mieszkalne Gminy Wolanów ujęte w gminnej ewidencji zabytków pochodzą z pocz. XX w. Są to drewniane chaty mieszkalne będące dziedzictwem kulturowym gminy. Prezentują one różny stan zachowania i są najbardziej podatne na różnego rodzaju przekształcenia ze względu na brak świadomości właścicieli oraz problemy finansowe. Budynki te mogą ulec zatarciu np. poprzez:

- niewłaściwą wymianę stolarki okiennej;
- niewłaściwą wymianę stolarki drzwiowej;
- niewłaściwą wymianę połaci dachowej;
- ocieplenie budynku;
- otynkowanie budynku;
- wszelkiego rodzaju dobudówki.

Domy są zazwyczaj jednokondygnacyjne, trójosiowe z wejściem w osi drugiej. Wartym odnotowania charakterystycznym elementem architektonicznym regionu są ozdobne okiennice domów. Niejednokrotnym problemem budynków mieszkalnych są próchniejące bale, czy nieszczelna połać dachowa, tym bardziej, że na części budynków występuje eternit. Niezbędna jest jego wymiana ze względu na szkodliwe oddziaływanie zdrowotne.

ZABYTI PRZEMYSŁU I TECHNIKI

Wymysłów-Soszyn. Młyn wodny (rejestr zabytków nr A-939). Obiekt wzniesiony w k. XIX w., zlokalizowany na rzece Szabasówka. Murowany, tynkowany, na planie prostokąta, skierowany na południe, dwukondygnacyjny z użytkowym poddaszem. Elewacja frontowa 5-osiowa, z otworem wejściowym na osi poprzedzony zadaszeniem. Dach dwuspadowy, kryty blachą.

Fot. 6. Wymysłów-Soszyn. Młyn (fot. autor opracowania).

Zabłocie. Młyn wodny. Obiekt wzniesiony w k. XIX w., zlokalizowany na rzece Dobrzyce. Drewniany, na planie prostokąta, na kamiennej podmurówce. Elewacja frontowa skierowana na zachód.

Szalowany pionowymi deskami. Elewacja frontowa 3-osiowa z dwoma otworami okiennymi i wejściem na osi. Dach dwuspadowy, kryty eternitem.

Fot. 7. Zabłocie. Młyn (fot. autor opracowania).

KAPLICZKI, FIGURY I KRZYŻE PRZYDROŻNE

Na terenie gminy Wolanów zachowała się stosunkowo duża ilość zabytkowych kapliczek, które prezentują różnorodne formy i style oraz różny poziom artystyczny. Występują głównie kamienne krzyże na postumencie z I ćw. XX w.

Do ciekawszych obiektów należy kapliczka „latarniana” z XIX w. w miejscowości Rogowa, figura Matki Boskiej na postumencie z 1862 r. w Sławnie oraz najstarsza kapliczka - z 1604 r. w Mniszku. Kapliczka ta wpisana jest do rejestru zabytków pod nr 51a/B/90. Wykonana jest z szarego piaskowca. Posadowiona na płaskiej bazie, na której wznosi się kamienna kolumna, u dołu czworoboczna i dalej przechodząca w ośmiobok. Kolumna zwieńczona jest profilowanym gzymsem, powyżej którego znajduje się kapliczka w typie ślepej latarni. Od frontu znajduje się nisza z płaskorzeźbioną grupą Pasji. Wnęka zasłonięta jest żelazną kratą. Pozostałe boki posiadają płytkie, półkoliście zamknięte nisze. Ta część obiektu zwieńczona jest profilowanym gzymsem i czterospadowym daszkiem, na którym na niewielkiej bazie znajduje się kamienna kula, a na niej osadzony kuty krzyż, o ramionach zakończonych trójlistnie. Cały obiekt osiąga ok. 4 m wysokości. Na obiekcie znajdują się liczne inskrypcje w języku łacińskim. Obiekt powstał prawdopodobnie z fundacji wąchockiego przeora i zarazem proboszcza wsi Mniszek - Kacpra Bębnowskiego, pieczętującego się również herbem Odrowąż.

W przeważającej większości obiekty te zachowane są w dobrym stanie technicznym, otoczone opieką właścicieli prywatnych, władz samorządowych czy stowarzyszeń. Niestety niejednokrotnie efektem wielokrotnych remontów, napraw czy renowacji przeprowadzanych bez znajomości podstawowych zasad postępowania z obiektami zabytkowymi są niekorzystne zmiany i przekształcenia tych obiektów będące wynikiem stosowania niewłaściwych materiałów (beton, lastrico, płytki ceramiczne, metal, współczesne tynki, olejne farby, wymiana stolarki), przekształceń ich formy, dekoracji architektonicznej, likwidacji elementów zdobniczych.

Fot. 8. Mniszek. Kapliczka z 1604 r. (fot. autor opracowania).

5.2.4 Zabytki archeologiczne

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach danego obszaru. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków, lub przeznaczonych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo Konserwatora Zabytków.

W związku z licznymi zagrożeniami zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania, podlegają ochronie i opiece. W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółowić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych.

Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, ponieważ może okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska. Niezbędne jest także określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków, lub przeznaczonych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo Konserwatora Zabytków, zgodnie z ustawą o ochronie i opiece nad zabytkami.

Na terenie Gminy Wolanów w ewidencji zabytków znajduje się 59 stanowisk archeologicznych, żadne nie jest wpisane do rejestru zabytków. Większość stanowisk archeologicznych została rozpoznana „powierzchniowo” podczas dużego projektu realizowanego już od końca lat 70-tych XX w., jest to Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP).

Obszar gminy znajduje się na siedmiu obszarach AZP: 73-65, 74-65, 75-65, 74-66, 75-66, 74-67, 75-67. Na pięciu z nich występują stanowiska archeologiczne. Wszystkie zarejestrowane stanowiska daje się bliżej określić chronologicznie, dzięki występowaniu materiału zabytkowego. Część stanowisk nie ma dokładnej lokalizacji, są to stanowiska archiwalne znane jedynie z kwerendy. W gminie Wolanów takich stanowisk jest łącznie 7 (Aneks nr 3 na końcu opracowania).

Spis stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Wolanów przedstawia Anek 2 na końcu opracowania.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Podstawowe formy ochrony zabytków według Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. stanowią:

1. wpis do rejestru zabytków;
2. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
3. uznanie za pomnik historii;
4. utworzenie parku kulturowego;
5. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze Gminy Wolanów funkcjonują dwa z wyżej wymienionych form ochrony zabytków: wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

5.3.1 Zabytki wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z *ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków, który zgodnie z przytoczoną powyżej ustawą, jako jedyny organ ochrony zabytków posiada kompetencje wpisywania zabytków do rejestru. Wpis zabytku do rejestru zabytków dokonywany jest na mocy decyzji administracyjnej, w księdze rejestru zabytków, określanej w zależności od kategorii zabytku właściwym symbolem:

- ✓ księga A – zabytki nieruchome,
- ✓ księga B – zabytki ruchome,
- ✓ księga C – zabytki archeologiczne.

Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Zabytek nieruchomy może zostać wpisany do rejestru z urzędu lub na wniosek właściciela lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym zabytek się znajduje. Do rejestru może być wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpisu dokonuje właściwy Wojewódzki Konserwator Zabytków wydając decyzję administracyjną.

Zabytek wpisany do rejestru, który uległ zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo którego wartość będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych, zostaje skreślony z rejestru. Skreślenie z rejestru następuje na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Poniższa tabela przedstawia zestawienie zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków z terenu Gminy Wolanów.

Tabela 3. Wykaz obiektów nieruchomych z terenu gminy Wolanów wpisanych do rejestru zabytków województwa mazowieckiego.

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Rejestr zabytków
1	Mniszek	Kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela i św. Stanisława Kostki (w granicach muru ogrodzeniowego od wsch. i poł. oraz 50 m od muru kościelnego w kierunku płn., i zach.)	1862-1865	460/A z 29.07.1991 r.
2	Mniszek	Kaplica pw. św. Józefa	1667 r.	460/A z 29.07.1991 r.
3	Mniszek	Cmentarz grzebalny parafii rzymskokatolickiej (strefa ochronna, układ przestrzenny oraz elementy cmentarza: bramy, mur ogrodzeniowy, nagrobki z XIX i XX w. oraz kwatery partyzancka AK)	1 poł. XIX w.	478/A z 5.11.1991 r.
4	Mniszek	Kapliczka kamienna "ANNO DOMINI 1604"	1604 r.	51a/B/90 z 05.08.1990 r.
5	Strzałków	Park	2 poł. XIX w.	762 z 18.12.1957 r.
6	Wolanów	Cmentarz grzebalny parafii rzymskokatolickiej (strefa ochronna, układ przestrzenny wzdłuż alei głównej oraz elementy cmentarza: brama, mur ogrodzeniowy, drzewostan nagrobki z XIX i XX w.)	k. XVIII w.	490/A z 5.11.1991 r.
7	Wymysłów-Soszyn	Młyn wodny	1897 r.	A-939

Do rejestru zabytków wpisany jest również kościół pw. św. Doroty i św. Jana Ewangelisty znajdujący się niegdyś w Wolanowie, a obecnie przeniesiony do Muzeum Wsi Radomskiej – 184/A/82.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Wykaz zabytków ruchomych z terenu Gminy Wolanów wpisane do rejestru zabytków:

- Mniszek - kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela i św. Stanisława Kostki – 25 obiektów, nr rej. 14 B/157/97 z dnia 19.05.1997 r.:
 - ✓ ołtarz w kaplicy św. Józefa, obrazy, przedmioty liturgiczne, szaty liturgiczne, rzeźby i tablice pamiątkowe. Cenne są: późnogotycki obraz MB z Dzieciątkiem (XV w.) i drzwi żelazne (XVI w.). Większość wyposażenia kościoła jest barokowa (głównie XVII w.).

Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

W Gminie Wolanów nie występują stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.

5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Gminy mają dbać między innymi o „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie”, a także zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1. zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2. inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków
3. inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Informacje o zabytkach nieruchomych, które powinna zawierać karta adresowa, określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019, poz. 1886).

Na podstawie art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programu opieki nad zabytkami. Gminna ewidencja zabytków jest dokumentem otwartym. Powinna być stale weryfikowana i aktualizowana.

Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Wolanów została ustanowiona na mocy Uchwały Nr LIV/186/10 Rady Gminy w Wolanowie z dnia 11.08.2010 r. w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2010-2013 dla Gminy Wolanów”. Gmin posiadała listę zabytków zawartą w Programie oraz tylko 12 kart adresowych. W 2022 r. została wykonana Gminna Ewidencja Zabytków. Zweryfikowano wówczas listę obiektów, a także sporządzono karty adresowe zabytków nieruchomych i archeologicznych. Podczas weryfikacji okazało się, iż duża część obiektów obecnie nie istnieje (została rozebrana). Dotyczy to głównie drewnianych budynków mieszkalnych (43 obiekty) oraz budynków gospodarczych (17 obiektów).

Obecnie w ewidencji znajdują się 74 zabytki nieruchome oraz 59 stanowiska archeologiczne. Większość obiektów ujętych w ewidencji prezentuje dobry stan zachowania.

Spis zabytków nieruchomych i archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków Gminy Wolanów przedstawiają Aneksy 1 i 2 na końcu opracowania.

5.5 Dziedzictwo niematerialne

W rozumieniu Konwencji UNESCO, której tekst został przyjęty na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Dziedzictwo niematerialne to rodzaj dziedzictwa, który jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne w rozumieniu wspomnianej wyżej Konwencji obejmuje:

- ✓ tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu,
- ✓ spektakle i widowiska,
- ✓ zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,

- ✓ wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki,
- ✓ umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Przykładem dziedzictwa niematerialnego Gminy Wolanów jest sam jej **herb**. Przedstawia on w polu błękitnym Św. Dorotę z Cezarei w czerwonej sukni i srebrnym płaszczu ze złotą koroną i takimż nimbem, w prawym ręku trzymającą koszyk wiklinowy złoty z różami czerwono-zielonymi a w lewym ręku palmę męczeńską złotą. Z lewej strony u jej stóp owalna tarcza czerwona ze złotym obramowaniem, na której młotek złoty w słup a na nim dwa srebrne skrzyżowane klucze. Herb został ustanowiony przez Radę gminy 6 lutego 2018 r. Autorem projektu herbu jest Robert Szydlik.

Nie zachował się historyczny herb dawnego miasta Wolanów. Obecny herb gminy odwołuje się zatem do patrona parafii. W przypadku Wolanowa, wezwanie parafii wpłynęło na zmianę jego nazwy z Kowalskiej Woli na Wolę św. Doroty (XVI–XVII w.). W przywileju lokowanego w 1773 r. miasta pada nazwa „Święta Dorota”, a z kolejnych dokumentów wiadomo, że była faktycznie używana (1792). Tradycja związana z dawną nazwą miejscowości funkcjonuje w świadomości jej mieszkańców do dnia dzisiejszego.

Obiektem kulturotwórczym na terenie gminy Wolanów jest przede wszystkim:

Gminne Centrum Kultury w Wolanowie. Jest ono gminną instytucją kultury nastawioną na animację środowiska lokalnego i edukację kulturalną. Działalność GCK ma na celu dotarcie do jak największej grupy odbiorców i zaangażowanie ich do aktywnego uczestnictwa w kulturze. Do podstawowych zadań GCK należy w szczególności:

- edukacja kulturalna i wychowanie przez sztukę,
- rozbudzanie i zaspokajanie potrzeb oraz zainteresowań kulturalnych,
- tworzenie warunków dla rozwoju amatorskiego ruchu artystycznego,
- krzewienie folkloru i rękodzieła ludowego.

GCK jest również organizatorem wielu imprez okolicznościowych, m.in. Koncert Kolęd i Pastorałek, Kiermasz wiosenno-wielkanocny, Dzień Flagi, Jarmark Ludowy w Bieniędzicach, Gminny Dzień Pamięci Ofiar Hitlerizmu, Kiermasz Bożonarodzeniowy GCK.

Gminna Biblioteka Publiczna w Wolanowie. Biblioteka jest samorządową instytucją kultury, wpisaną do Rejestru Instytucji Kultury Gminy Wolanów (1/2005). GBP posiada Filię Biblioteczną w Mniszku. Misją Biblioteki jest wspieranie edukacji kulturalnej i społecznej mieszkańców w Wolanowie na wszystkich poziomach wiedzy, poprzez efektywne zaspokajanie potrzeb i oczekiwań informacyjnych aktualnych i potencjalnych użytkowników placówek bibliotecznych w gminie, z uwzględnieniem optymalnego wykorzystania bogatych zbiorów pochodzących z bieżącej produkcji wydawniczej, dostosowanych do wymagań wiekowo, kulturowo i socjalnie zróżnicowanych grup społecznych. Równie ważne jest promowanie kultury i tradycji regionu i kraju, która stanowi o poziomie świadomości mieszkańców i ich identyfikacji z małą ojczyzną i Polską.

Świetlice wiejskie w miejscowościach: Mniszek, Strzałków, Wawrzyszów, Jarosławice, Garno, Młodocin Większy.

Na terenie gminy aktywnie działają, pielęgnując zwyczaje oraz tradycje:

- ✓ Zespół Ludowy Pieśni i Tańca „Wolnianki”. Zespół powstał w 2009 r., składa się z uczniów gimnazjum i szkoły podstawowej w Wolanowie. Opiekę nad zespołem sprawują dwie osoby. Zespół oprócz melodii regionalnych ma w swoim repertuarze utwory własne napisane przez opiekunki. Zespół „Wolnianki” bierze udział w licznych regionalnych imprezach, festiwalach i festynach.
- ✓ Zespół Śpiewaczy Bieniędzice. Powstał w 2010 r. Zespół bierze udział w przeglądach, festiwalach i konkursach na terenie powiatu radomskiego i przysuskiego, bierze udział w lokalnych uroczystościach i wydarzeniach.

Na terenie Gminy Wolanów działają także organizacje pozarządowe, m.in.:

- ✓ Stowarzyszenie „Razem dla Rozwoju”, które ma na celu m.in. podtrzymywanie tradycji narodowej, pielęgnowanie polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej; upowszechnianie kultury i sztuki, kultury fizycznej i sportu.

- ✓ Stowarzyszenie „Dla Przyszłości Gminy Wolanów”, które ma na celu m.in. wspieranie rozwoju kulturalnego i edukacyjnego na różnych szczeblach kształcenia; podtrzymywanie tradycji narodowej, pielęgnowanie polskości oraz rozwój świadomości patriotycznej, narodowej i kulturowej; promowanie Gminy Wolanów i jej mieszkańców, upowszechnianie wiedzy o regionie, działania wspierające rozwój obszarów wiejskich i turystyki.
- ✓ Stowarzyszenie inicjatyw kulturalnych „Na ludową nutę”, które ma na celu m.in. podtrzymanie lokalnego folkloru i wiedzy historycznej o regionie; promowanie gminy Wolanów i jej mieszkańców, podtrzymanie tradycji narodowej; promowanie i propagowanie kultury poprzez organizacje wydarzeń kulturalnych oraz różnorodnych spotkań dla każdej grupy wiekowej, rozpoznawanie; rozbudzanie i zaspokajanie potrzeb oraz zainteresowań kulturalnych społeczności lokalnej; aktywizacja i integracja społeczności lokalnej.

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Analiza SWOT jest jednym z podstawowych narzędzi diagnostycznych. Określa ona cztery ważne elementy oceny: mocne i słabe strony, czyli pozytywne i negatywne warunki wewnętrzne oraz szanse i zagrożenia, czyli pozytywne i negatywne warunki zewnętrzne. Niniejsza analiza jest podstawą do określenia celów i kierunków działania Gminy Wolanów w zakresie ochrony zabytków.

Tabela 3. Analiza SWOT Gminy Wolanów.

MOCNE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • Położenie: bezpośrednia bliskość Radomia oraz przebieg na terenie gminy trasy DK 12 i drogi S7. • Występowanie terenów zielonych, cieków wodnych i zbiornika wodnego (Zalew Domaniowski, kompleksy leśne). • Wysoka aktywność Gminnego Centrum Kultury i świetlic wiejskich. • Prężnie działający Gminne Centrum Kultury, Biblioteka (organizowanie imprez kulturalnych, wystawy itp.). • Działalność zespołu pieśni i tańca „Wolanianki” oraz Zespołu Śpiewaczego Bieniedzice. • Obiekty zabytkowe z terenu gminy mieszczące się w Muzeum Wsi Radomskiej (kościół pw. Św. Doroty i św. Ewangelisty). • Duża ilość kapliczek i figur przydrożnych. • Obecność wielu wartościowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. • Pielęgnowanie i podtrzymywanie tradycji i dziedzictwa regionalnego. • Istniejące możliwości pozyskania środków finansowych na wykonanie prac restauratorskich, konserwatorskich z różnych źródeł. • Szlaki i ścieżki rowerowe. • Gminny portal mapowy https://wolanow.e-mapa.net/ • Działające organizacje pozarządowe.
SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • Niewystarczające środki na opiekę nad zabytkami. • Niewystarczająca świadomości mieszkańców miejscowości o występowaniu zabytkowych obiektów. • Zanikanie cech tradycyjnych zabudowy mieszkalnej i gospodarczej (likwidacja detali, zakrywanie drewnianej elewacji - ocieplanie budynków, otynkowania).

- Niedostateczne wykorzystanie nowoczesnych technik informatycznych, w tym: brak cyfrowych zbiorów informacji (baz danych), materiałów edukacyjnych, internetowych stron promocyjnych.
- Brak publikacji dotyczących gminy (przewodniki, vademeca, informatory, materiały informacyjne i promocyjne, w tym związane z obiektami cennymi kulturowo).
- Brak zintegrowanego systemu informacji turystycznej.
- Słaba promocja turystycznych i kulturowych walorów gminy.

SZANSE

- Uwzględnianie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego w programach, strategiach i planach rozwoju.
- Wykorzystanie obiektów zabytkowych na cele komercyjne.
- Możliwość włączania się w krajowe, wojewódzkie programy promocji.
- Opracowanie „produktu turystycznego” gminy.
- Zwiększenie świadomości mieszkańców w zakresie ważności znaczenia ochrony i opieki nad zabytkami i wartości dziedzictwa kulturowego.
- Popularyzowanie dobrych wzorców zagospodarowania i poszanowania obiektów zabytkowych.
- Przeznaczanie środków z budżetu Gminy i pozyskiwanie dotacji na konserwację zabytków.
- Modernizacja zabytkowych obiektów na terenie gminy z wykorzystaniem dotacji krajowych i unijnych.
- Wspomaganie przedsięwzięć zmierzających do zachowania i kształtowania ładu przestrzennego z utrzymaniem właściwej ekspozycji obiektów zabytkowych i dostosowywaniem nowej zabudowy do wartości historycznych miejsc.
- Nowoczesne techniki informatyczne stwarzające możliwość prezentacji dziedzictwa kulturowego na szerszą skalę oraz jego cyfryzację (tworzenie edukacyjnych baz danych).
- Lokalne tematyczne strony internetowe.
- Zaangażowanie placówek oświatowych, wychowawczych oraz kościelnych w edukację kulturalną – warsztaty, pracownie, szkolenia, wykłady.
- Zaangażowanie społeczności lokalnej, w tym dzieci i młodzieży w sprawy związane z dziedzictwem kulturowym.
- Wydawanie publikacji w formie broszur, ulotek, folderów, stron internetowych, filmów związanych z dziedzictwem kulturowym gminy.
- Opracowanie Planów Miejscowych dla najcenniejszych terenów.
- Promocja historycznych traktów i kapliczek.
- Położenie przy trasie krajowej nr 12.

ZAGROŻENIA

- Niska świadomość społeczna w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, w tym także zabytków archeologicznych.
- Rosnące koszty renowacji i konserwacji obiektów zabytkowych.
- Wysokie koszty zachowania odrestaurowanych zabytków.
- Postępująca modernizacja wsi, prowadzona bez poszanowania zabytkowej substancji.
- Brak profesjonalnej i ciągłej informacji o zabytkach oraz dostatecznego oznakowania zabytków.
- Negatywne nastawienie części właścicieli i użytkowników do ochrony zabytków, postrzeganej nie jako szansa zachowania wspólnego dziedzictwa, a źródło represji i ograniczeń.
- Niedostatek środków publicznych na rewitalizację.

- Zwiększenie zadań zleconych gminom bez odpowiedniego wsparcia finansowego.
- Skomplikowane i długotrwałe procedury ubiegania się o środki z UE.
- Niedostosowanie sposobu użytkowania niektórych obiektów zabytkowych do ich charakteru.
- Bezprawne/samowolne działania przy prywatnych obiektach o walorach zabytkowych i ich rozbiórki.
- Znikoma ilość środków na renowację zabytkowych obiektów.
- Niewystarczająca edukacja z zakresu wartości i ochrony dziedzictwa kulturowego.
- Wprowadzanie nowoczesnej zabudowy o nieodpowiednich gabarytach i kształtach brył w strukturę zabytkowych budynków co prowadzi w konsekwencji do braku ładu przestrzennego i estetycznego.
- Degradacja i powolne wygaszanie opuszczonych obiektów zabytkowych.
- Brak aktualizacji Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego w odniesieniu do dziedzictwa kulturowego.
- Brak zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego w Miejscowych Planach Zagospodarowania Przestrzennego.

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Celem niniejszego programu, opracowanego w oparciu o Gminną Ewidencję Zabytków, jest stworzenie wieloletniej strategii ochrony zabytków znajdujących się na terenie Gminy Wolanów. Misją gminy, w kontekście zachowania i ochrony jej dziedzictwa kulturowego jest: ***"świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego, poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych, a także racjonalne wykorzystanie istniejących zasobów dla rozwoju społeczno-gospodarczego gminy"***.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gminy. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Za podstawowe cele programu opieki nad zabytkami należy przyjąć te wynikające z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami, a więc:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej i konsekwentne oraz planowe realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami jako potwierdzenie uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy.
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wykreowanie wizerunku gminy poprzez: podejmowanie działań sprzyjających wytworzeniu lokalnej tożsamości mieszkańców, wspieranie aktywności mieszkańców mającej na celu poszanowanie dziedzictwa kulturowego, edukację w zakresie miejscowego dziedzictwa kulturowego.

- wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków.
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Poprzedni *Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wolanów na lata 2010-2013* po 2013 r. nie był aktualizowany. Wyznaczono w nim 10 głównych priorytetów:

1. Planowe i konsekwentne realizowanie zadań samorządowych w zakresie ochrony zabytków.
2. Racjonalne wykorzystanie gminnych funduszy na prace ratownicze, konserwatorskie i dokumentacyjne.
3. Uznanie znaczenia dziedzictwa kulturowego w rozwoju gminy.
4. Powiązanie zadań służących ochronie wartości kulturowych ze strategią rozwoju gospodarczego oraz polityką przestrzenną gminy.
5. Integracja ochrony dziedzictwa kulturowego (krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego), przyrodniczego i krajobrazu w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (dziedzictwo kulturowe obejmuje dobra kultury i natury).
6. Wspieranie projektów związanych z opieką nad zabytkami i zagospodarowaniem obiektów zabytkowych.
7. Powstrzymanie degradacji zagrożonych obiektów zabytkowych i obszarów oraz podjęcie działań w celu poprawy stanu ich zachowania.
8. Wspieranie starań właścicieli zabytkowych obiektów sakralnych o ich właściwe zabezpieczenie.
9. Pozyskiwanie środków zewnętrznych na odnowę zabytków. - budżet państwa, Fundusz Kościelny, Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Wojewódzki Konserwator Zabytków, środki finansowe z UE.
10. Udostępnienie obiektów historycznych dla celów turystycznych i promocyjnych.

Niektóre priorytety mają charakter długofalowy, przez co nie było możliwości zrealizowania ich w okresie obowiązywania Programu. W związku z tym planuje się ich wykonanie w kolejnym okresie. Brak aktualizacji Programu przez blisko 10 lat powoduje trudności w określeniu stopnia realizacji zadań. W ostatnich latach władze samorządowe zrealizowały istotne dla wizerunku gminy zadania, m.in.: w 2020 r. wykonano renowację cmentarza wojennego w Chruśliskach (wartość inwestycji 43 000,00 zł). Opieką objęto również kapliczki na terenie gminy, na bieżąco wykonywane są ich naprawy. Wykonano również remont kościoła w Mniszku.

Gmina jest ustawowo zobligowana do opieki nad obiektami, których jest właścicielem: utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych gmina powinna dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcać do dłuższych pobytów.

Zaleca się, aby finansowe wsparcie gminy w latach 2023- 2026 przy zadaniach z zakresu opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego, w miarę możliwości, z każdym kolejnym rokiem systematycznie wzrastało do pewnego, stałego poziomu finansowania (np. procentowego udziału w corocznie uchwalanym budżecie). Pozwoli to potencjalnym beneficjentom na zaplanowanie inwestycji w perspektywie kilkuletniej (np. gdy w ciągu jednego roku nie jest możliwe zakończenie prac). Kolejnym rozwiązaniem polepszającym stan zachowania lokalnych zabytków jest występowanie gminy w roli partnera przy projektach unijnych lub ministerialnych, w których beneficjenci (właściciele zabytków) często nie są w stanie zapewnić wymaganego wkładu własnego. Takie działania z pewnością podniosłyby poziom życia mieszkańców oraz atrakcyjność turystyczną gminy.

Zadania GPOnZ mogą też być realizowane przez instytucje kultury podległe gminie lub funkcjonujące na jej terenie (np. regionalne izby tradycji, domy kultury, biblioteki) w ramach działalności bieżącej. Ponadto (w zakresie ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie) gmina może wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia, parafie).

7.1 Priorytety i kierunki działań programu opieki nad zabytkami

Poniżej przedstawiono priorytety, kierunki działań i zadania Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Wolanów na lata 2023 - 2026.

PRIORYTET 1	
OCHRONA I REWALORYZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	
Kierunki działań:	Zadania:
<p>1.1. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania</p>	<p>1.1.1. Monitoring stanu zachowania zabytków będących własnością Gminy:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ przegląd stanu technicznego obiektów, ✓ wyznaczenie obiektów, dla których niezbędny jest remont/konserwacja, ✓ opracowanie planu remontów. <p>1.1.2. Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich zabytków stanowiących własność gminy, w miarę posiadanych do dyspozycji środków finansowych w budżecie oraz pozyskanych ze źródeł zewnętrznych.</p> <p>1.1.3. Współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.</p> <p>1.1.4. Wspomaganie działań rewaloryzacyjnych i rewitalizacyjnych zdegradowanych cennych obiektów i obszarów o znaczeniu historycznym.</p> <p>1.1.5. Intensyfikacja starań o uzyskanie zewnętrznych środków finansowania.</p> <p>1.1.6. Sprawowanie opieki nad zabytkowymi cmentarzami na terenie Gminy. Szczególnie tych w złym stanie: cmentarz żydowski w Wolanowie, poprzez:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ prace pielęgnacyjne i porządkujące, ✓ usuwanie roślinności zielnej oraz samosiewek drzew, ✓ oznakowanie obiektów, ✓ zaznaczenie cmentarzy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ✓ upowszechnianie wiedzy na ich temat wśród mieszkańców gminy, ✓ zwracanie szczególnej uwagi na obowiązek otaczania opieką miejsc grzebalnych, niezależnie od pochodzenia i wyznania osób tam spoczywających. <p>1.1.7. Dbłość o zachowanie linii zabudowy, dążenie do utrzymania układu przestrzennego wsi (skali zabudowy, układu budynków), wyeksponowanie istotniejszych budynków użyteczności publicznej (szkoły, remizy, gospody, itp.) i charakterystycznych dla miejscowości.</p> <p>1.1.8. Przyjęcie przez Radę Gminy uchwały w sprawie określenia zasad udzielania dotacji z budżetu Gminy Wolanów na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach położonych na terenie Gminy Wolanów.</p> <p>1.1.9. Ochrona stanowisk archeologicznych:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ wskazanie lokalizacji w dokumentach planowania przestrzennego, ✓ prowadzenie wszelkich działań inwestycyjnych po przeprowadzeniu nadzoru archeologicznego lub badań wykopaliskowych.

1.2. Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego	<p>1.2.1. Wszystkie zabytki rejestrowe oraz ewidencyjne należy umieszczać w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.</p> <p>1.2.2. Wszystkie prace ingerujące w substancję zabytkową powinny być zaopiniowane przez właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (zabytki ewidencyjne) lub powinny uzyskać decyzję na prace (zabytek rejestrowy).</p> <p>1.2.3. Prace przy zabytkach rejestrowych powinny być wykonywane pod nadzorem konserwatorskim.</p>
PRIORYTET 2: KSZTAŁTOWANIE KRAJOBRAZU KULTUROWEGO I JEGO OCHRONA	
Kierunki działań:	Zadania:
2.1. Ochrona krajobrazu kulturowego i poprawa ładu przestrzennego	<p>2.1.1. W przypadku uchwalania nowych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego niezbędne jest uwzględnianie postulatów ochrony dziedzictwa kulturowego.</p> <p>2.1.3. Zadania dla Gminnej Ewidencji Zabytków:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ aktualizacja i weryfikacja istniejącego zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków, ✓ systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i aktualizowaną w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną, ✓ udostępnianie opracowanych kart adresowych do celów projektowych i badawczych dla służb i podmiotów opracowujących wszelkie plany zagospodarowania przestrzennego czy inne programy: np. rewitalizacyjne, opieki nad zabytkami, ✓ sporządzenie sprawozdania z realizacji założeń Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami (zgodnie z art. 87 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).
PRIORYTET 3: PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I PIELEGNACJA TOŻSAMOŚCI REGIONALNEJ	
Kierunki działań:	Zadania:
3.1. Edukacja i popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym	<p>3.1.1. Udostępnianie informacji o zabytkach i działaniach promocyjnych na stronie internetowej Urzędu Gminy.</p> <p>3.1.2. Współorganizowanie wszelkiego rodzaju wystaw poświęconych historii oraz ochronie obiektów zabytkowych gminy.</p> <p>3.1.3. Organizowanie konkursów artystycznych poruszających tematykę zabytków.</p> <p>3.1.4. Informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwości pozyskiwania środków na odnowę zabytków wpisanych do rejestru zabytków.</p> <p>3.1.5. Promocja obiektów zabytkowych podczas uroczystości na terenie Gminy.</p> <p>3.1.6. Wspieranie działalności organizacji pozarządowych związanych z historią i kulturą, bibliotek oraz innych instytucji kultury.</p> <p>3.1.7. Organizacja spotkań, mających na celu upowszechnienie wiedzy na temat lokalnego dziedzictwa kulturowego.</p> <p>3.1.8. Organizacja wydarzeń kulturalnych zwiększających wrażliwość na historię i tradycję regionu.</p> <p>3.1.9. Udział Gminy a także lokalnych społeczności w Europejskich Dniach Dziedzictwa.</p>

	<p>3.1.10. Edukacja mieszkańców, począwszy od poziomu przedszkolnego i szkoły podstawowej, nauka historii na przykładzie zachowanych zabytków - promowanie działań związanych z ochroną zabytków w szkołach, włączanie zagadnień ochrony dziedzictwa kulturowego do programów nauczania.</p> <p>3.1.11. Tworzenie i promowanie szlaków turystycznych, ścieżek rowerowych przebiegających w pobliżu obiektów zabytkowych.</p>
<p>3.2. Promocja dziedzictwa kulturowego gminy służąca kreacji produktów turystyki kulturowej</p>	<p>3.2.1. Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego Gminy.</p> <p>3.2.2. Promocja i rozwój istniejących szlaków turystycznych.</p> <p>3.2.3. Stworzenie interaktywnej mapy dziedzictwa kulturowego.</p> <p>3.2.4. Opracowanie produktu turystycznego Gminy.</p> <p>3.2.5. Aktywna współpraca z regionalnymi mediami w celu promocji zabytków i upowszechnienia działań związanych z opieką nad zabytkami.</p>

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podmiotem odpowiedzialnym za realizację Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Wolanów jest Wójt Gminy Wolanów. Do osiągnięcia celu i efektywnego wykonywania zadań w nim określonych służą pomocą następujące instrumenty:

- instrumenty prawne - wynikające z przepisów prawnych (ustaw i przepisów wykonawczych), uchwał Rady Gminy, np. dotyczących zmian miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych (np. wojewódzkiego konserwatora zabytków czy uchwalenie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie przy zabytkach);
- instrumenty finansowe - dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe lub ulgi podatkowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych, korzystanie z funduszy europejskich;
- instrumenty kontrolne - aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków, monitoring stanu zachowania dziedzictwa kulturowego oraz monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego, sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji *Programu* oraz aktualizacja *Programu* związana z ustawowym 4-letnim okresem obowiązywania, dostosowania go do zmieniających się zapisów prawnych oraz możliwości finansowania;
- instrumenty koordynacji - realizacje projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami pozarządowymi, kościołami i związkami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
- instrumenty społeczne - działania edukacyjne, promocyjne, współdziałanie z organizacjami pozarządowymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami, kulturą, turystyką, współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków (powoływanie nowych).

9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Proces osiągania celów wytyczonych w Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Wolanów będzie monitorowany poprzez analizę stopnia jej realizacji. Analiza ta będzie dokonywana każdorazowo przez Wójta Gminy Wolanów, zgodnie z ustaleniami art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Z realizacji programu wójt sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia się Radzie Gminy. Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji gminnego programu uwzględniająca: wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami oraz efektywność ich wykonania.

Ocena poziomu realizacji Programu winna uwzględniać m.in.:

- bieżący monitoring Gminnej Ewidencji Zabytków uwzględniający informacje o stanie zachowania obiektów, zmianach lokalizacyjnych, zmianach stosunków własnościowych,
- ocenę zaawansowania prac związanych z rewitalizacją obiektów zabytkowych,
- ocenę prac związanych z opracowaniem aktów prawa miejscowego dla terenów o wysokich wartościach kulturowych,
- ocenę aktywności kulturalnej lokalnej społeczności, w tym ocena przedsięwzięć folklorystycznych i zainteresowań tradycyjnym rękodziełem,
- ocenę aktywności placówek kulturalnych,
- ocenę wykorzystania i funkcjonowania szlaków turystycznych oraz towarzyszącej im infrastruktury,
- ocenę realizacji programu edukacji i promocji zabytków, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technik informatycznych,
- ocenę rozwoju bazy agroturystycznej,
- ocenę kontaktów z właścicielami obiektów w zakresie działań zmierzających do rewitalizacji obiektów zabytkowych.

Po przyjęciu przez Radę Gminy treści Programu w drodze uchwały należy udostępnić dokument do publicznej wiadomości na gminnej stronie internetowej. Program należy sukcesywnie analizować oraz uzupełniać, uwzględniając zmieniające się uwarunkowania prawne, kulturowe i społeczne.

Realizowanie założeń Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Wolanów będzie wymagało współpracy nie tylko osób odpowiedzialnych za wdrożenie działań wynikających z celów tego dokumentu, ale także aktywizacji właścicieli, użytkowników obiektów zabytkowych, organizacji pozarządowych, grup społecznego działania, środowisk naukowych itp.

Mając na uwadze dobro ogółu należy dołożyć starań, aby wytyczone cele zostały realizowane. Gmina i podległe jej jednostki zobowiązują się prowadzić działalność informacyjną i popularyzatorską w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Należy jednak stwierdzić, iż ważne jest, aby gminy również z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w swoich budżetach środków na ochronę dziedzictwa kulturowego. Jest to o tyle istotne, iż duża część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego we współfinansowanych przez nie projektach. Regularne zabezpieczanie środków z budżetu gminy pozwoli na podjęcie powolnych, ale systematycznych kroków w kierunku ratowania kolejnych obiektów dziedzictwa kulturowego.

Podstawową zasadę finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami określa Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 7 w/w Ustawy, obowiązek sprawowania opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej w/w tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

Źródła krajowe:

- ✓ dotacje Ministra Kultury oraz programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- ✓ promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- ✓ dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- ✓ dotacje wojewódzkie,
- ✓ dotacje powiatowe,
- ✓ dotacje gminne,
- ✓ inne źródła.

Źródła zagraniczne:

- ✓ źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych (Wojewódzki Regionalny Program Operacyjny),
- ✓ Program Rozwoju Obszarów Wiejskich,
- ✓ Program Infrastruktura i Środowisko
- ✓ źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Fundusz EOG.

Wskazane powyżej możliwości wsparcia finansowego mają charakter informacyjny. W celu znalezienia dokładnych szczegółów oraz odpowiedniej formy dofinansowania na określone zadania należy dotrzeć do dokumentów programowych oraz kryteriów przyznawania dotacji, ponieważ co roku mogą one ulegać zmianom.

ANEKS 1. WYKAZ OBIEKTÓW NIERUCHOMYCH W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW Z TERNU GMINY WOLANÓW

L.p.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Nr działki	Datowanie	Forma ochrony
1	Bieniędzice	28	Dom drewniany	282/2	1944 r.	
2	Bieniędzice	35	Piwnica murowana	275/3	1 ćw. XX w.	
3	Bieniędzice	39	Dom drewniany	272	2 ćw. XX w.	
4	Bieniędzice	40	Dom drewniany	271/1	2 ćw. XX w.	
5	Bieniędzice	40	Obora murowana	271/1	2 ćw. XX w.	
6	Bieniędzice	43	Obora murowana	284	1929 r.	
7	Bieniędzice	44	Dom drewniany	286/2	1 ćw. XX w.	
8	Bieniędzice	44	Obora murowana	286/2	1 ćw. XX w.	
9	Bieniędzice	48	Obora murowana	262	1920 r.	
10	Bieniędzice	49	Stodoła drewniana	107	2 ćw. XX w.	
11	Bieniędzice	49	Obora murowana	107	2 ćw. XX w.	
12	Bieniędzice	53	Obora murowana	95/2	2 ćw. XX w.	
13	Bieniędzice	57	Dom drewniany	92	2 ćw. XX w.	
14	Chrusłice	w lesie, wsch. część wsi	Cmentarz wojenny z II wojny światowej	419	1941-1944	WEZ
15	Chrusłice	naprzeciw posesji nr 36	Kapliczka św. Jana Nepomucena	129	XIX/XX w.	
16	Franciszków	4	Dom drewniany	220	1 ćw. XX w.	
17	Franciszków	7	Dom drewniany	47/2	1 ćw. XX w.	
18	Franciszków	18	Obora murowana	205	1920 r.	
19	Jarosławice		Cmentarz grzebalny parafii rzymskokatolickiej	101	1 poł. XIX w.	WEZ
20	Kacprowice	8	Obora murowana	2155/2	2 ćw. XX w.	
21	Kacprowice	10	Dom drewniany	2001	2 ćw. XX w.	
22	Kacprowice	10	Stodoła drewniana	2001, 2002/1	2 ćw. XX w.	
23	Kacprowice	46	Obora murowana	2163/2	2 ćw. XX w.	
24	Kacprowice	47	Dom drewniany	51	2 ćw. XX w.	
25	Kacprowice	47	Obora murowana	51	2 ćw. XX w.	
26	Kowala-Duszocina	obok posesji nr 5	Krzyż na postumencie	331/6	1928 r.	
27	Michałów	przy skrzyżowaniu	Krzyż na postumencie	558	1908 r.	
28	Michałów	13	Dom drewniany	504	2 ćw. XX w.	
29	Michałów	14	Dom drewniany	540/1	1 ćw. XX w.	
30	Michałów	15	Dom drewniany	505/2	2 ćw. XX w.	
31	Mniszek		Kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela i św. Stanisława Kostki	455	1862-1865	Rejestr zabytków: 460/A z 29.07.1991 r. WEZ
32	Mniszek		Kaplica pw. św. Józefa	455	1667 r.	Rejestr zabytków: 460/A z 29.07.1991 r. WEZ

33	Mniszek		Cmentarz grzebalny parafii rzymskokatolickiej	668	1 poł. XIX w.	Rejestr zabytków: 478/A z 5.11.1991 r. WEZ
34	Mniszek	przy drodze Mniszek-Wieniawa	Kapliczka kamienna "ANNO DOMINI 1604"	641	1604 r.	Rejestr zabytków: 51a/B/90 z 05.08.1990 r. WEZ
35	Mniszek	na placu, w niewielkiej odległości od kościoła, w sąsiedztwie szosy Radom-Pików	Krzyż na kolumnie	392/3	1906 r.	WEZ
36	Mniszek	przy drodze Radom-Pików, na zach. od kościoła	Kapliczka	392/3	XIX w.	
37	Mniszek	naprzeciw posesji nr 130	Krzyż na postumencie	700	1913 r.	
38	Mniszek	przy drodze Mniszek-Rogowa, przy skrzyżowaniu	Krzyż na postumencie	392/5	1927 r.	
39	Mniszek	na posesji nr 60	Krzyż na postumencie	565	1931 r.	
40	Mniszek	obok posesji nr 75	Krzyż na postumencie	610/1	1931 r.	
41	Mniszek	97	Plebania murowana	454	2 ćw. XX w.	
42	Mniszek	98	Organistówka murowana	454	2 ćw. XX w.	
43	Mniszek	12	Obora murowana	467	1 ćw. XX w.	
44	Mniszek	13	Dom drewniany	468	2 ćw. XX w.	
45	Mniszek	15	Dom drewniany	469	1935 r.	
46	Mniszek	15	Obora murowana	469	1940 r.	
47	Mniszek	16	Dom drewniany	470/5	1920 r.	
48	Mniszek	18	Dom drewniany	407	2 ćw. XX w.	
49	Mniszek	50	Dom drewniany	557	1 ćw. XX w.	
50	Mniszek	50	Obora murowana	557	2 ćw. XX w.	
51	Mniszek	111	Dom drewniany	683/1	1932 r.	
52	Mniszek	113	Dom murowany	684/1	1 ćw. XX w.	
53	Rogowa	obok posesji nr 67	Kapliczka latarniowa	412/1	XIX w.	
54	Rogowa	12	Dom drewniany	481	2 ćw. XX w.	
55	Rogowa	12	Obora murowana	481	2 ćw. XX w.	
56	Rogowa	19	Obora murowana	378/5	2 ćw. XX w.	
57	Sławno	obok posesji nr 33	Krzyż na postumencie	1119	1925 r.	
58	Sławno	obok posesji nr 20	Figura Matki Boskiej	1079	1862 r.	
59	Sławno	40	Dawna rządcówka, ob. biblioteka i przedszkole	124	1926 r.	
60	Strzałków		Dwór	1028/17	2 poł. XIX w.	
61	Strzałków		Park	1028/17, 1028/18, cz. dz. 1028/16	2 poł. XIX w.	Rejestr zabytków: 762 z 18.12.1957 r. WEZ
62	Strzałków		Magazyn zbożowy	1028/5	XIX w.	
63	Ślepowron	8	Dom drewniany	51/1	2 ćw. XX w.	

64	Waliny		Park	135/2, 135/3, 136/1, 136/2, 136/3, 136/4, 137, 138, 152 oraz cz. dz. 135/1cz.	1 ćw. XX w.	WEZ
65	Wawrzyszów	naprzeciw posesji nr 18	Krzyż na postumencie	320/1	1911 r.	
66	Wawrzyszów	1	Dom drewniany	364/5	2 ćw. XX w.	
67	Wawrzyszów	22	Obora murowana, ob. budynek mieszkalny	298	2 ćw. XX w.	
68	Wolanów		Cmentarz grzebalny parafii rzymskokatolickiej	268	k. XVIII w.	Rejestr zabytków: 490/A z 5.11.1991 r. WEZ
69	Wolanów	ul. Spacerowa	Cmentarz żydowski (kirkut)	1334	2 poł. XVIII w., po 1773 r.	WEZ
70	Wolanów	ul. Opoczyńska 2	Dom drewniany	208/6	1940 r.	
71	Wolanów	ul. Radomska 3	Dom drewniany	3	1938 r.	
72	Wolanów	ul. Rynek 10	Dom murowany	4	1941 r.	
73	Wymysłów-Soszyn		Młyn wodny	119/1	1897 r.	Rejestr zabytków: A-939 WEZ
74	Zabłocie		Młyn wodny	349/4	1 poł. XIX w.	

ANEKS 2. WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW Z TERNU GMINY WOLANÓW

L.p.	Miejscowość	Nr obszaru AZP	Nr st. w miejscowości	Nr st. na obszarze	Funkcja obiektu	Chronologia
1	Bieniędzice Stare	74-65	1	14	śląd osadniczy śląd osadniczy osada/dwór?	epoka brązu późne średniowiecze (XIV-XV w.) nowożytność (XVII-XIX w.)
2	Bieniędzice Stare	74-65	2	15	osada	nowożytność (XVII-XVIII w.)
3	Branica (ob. Mniszek-Branica)	75-65	1	14	śląd osadniczy	EB-WEŻ (k. łużycka)
4	Choiny	74-66	1	2	śląd osadniczy śląd osadniczy	epoka brązu późne średniowiecze/nowożytność (XV-XVII w.)
5	Chruślice	74-66	1	1	śląd osadniczy śląd osadniczy śląd osadniczy	epoka kamienia/epoka brązu wczesne średniowiecze (X-XIII w.) nowożytność (XV-XVIII w.)
6	Chruślice	74-66	2	9	osada?	epoka brązu? (k. trzciniecka? łużycka?)
7	Dąbrówka Bieniędzicka	74-66	1	3	śląd osadniczy	nowożytność (XVI-XIX w.)
8	Dzika Niwa	74-65	1	11	osada?	późny neolit/wczesny okres brązu
9	Dzika Niwa	74-65	2	12	śląd osadniczy	nowożytność (XVII-XVIII w.)
10	Franciszków	75-66	1	35	śląd osadniczy	epoka kamienia
11	Franciszków	75-66	2	36	śląd osadniczy	epoka kamienia
12	Garno	75-66	1	15	osada otwarta osada otwarta	EK-neolit nowożytność (XVII-XIX w.)
13	Garno	75-66	2	16	osada otwarta osada otwarta osada otwarta	wczesne średniowiecze (VIII-X w.) późne średniowiecze (XIV-XV w.) nowożytność (XVI-XVIII w.)
14	Gózdź (ob. Mniszek-Podbór)	75-65	1	23	śląd osadniczy śląd osadniczy śląd osadniczy	EK-EB EK-EB nowożytność
15	Gózdź (ob. Mniszek-Podbór)	75-65	2	24	śląd osadniczy	nowożytność
16	Janówek (ob. Ślepowron-Janówek)	74-67	1	32	punkt osadniczy punkt osadniczy	epoka kamienia nowożytność (XVIII-XIX w.)
17	Jarosławice Kolonia	74-65	1	16	osada osada osada	epoka brązu OWR (k. przeworska) wczesne średniowiecze (XI-XIII w.)
18	Karszewo (ob. Mniszek-Karszewo)	75-65	1	25	śląd osadniczy	średniowiecze
19	Karszewo (ob. Mniszek-Karszewo)	75-65	2	26	śląd osadniczy śląd osadniczy	OWR (k. przeworska) nowożytność
20	Kolonia Duszocina	74-66	1	5	śląd osadniczy śląd osadniczy śląd osadniczy	epoka brązu? wczesne średniowiecze (XI-XIII w.) nowożytność (XVII-XIX w.)

21	Kolonia Garno	75-66	1	17	osada otwarta osada otwarta miejsce produkcji osada otwarta osada otwarta osada otwarta	neolit? epoka brązu OWR? (k. przeworska?) wczesne średniowiecze (IX-XIII w.) późne średniowiecze (XIV-XV w.) nowożytność (XVI-XVIII w.)
22	Kolonia Garno	75-66	2	18	osada otwarta osada otwarta	epoka kamienia nowożytność (XVI-XVIII w.)
23	Kolonia Garno	75-66	3	19	osada otwarta osada otwarta osada otwarta	neolit wczesne średniowiecze (IX-X w.) nowożytność (XVII-XVIII w.)
24	Kolonia Garno	75-66	4	20	osada otwarta osada otwarta	neolit/epoka wczesnego brązu? późne średniowiecze (XIV-XV w.)
25	Kolonia Garno	75-66	5	21	osada otwarta osada otwarta osada otwarta	epoka kamienia epoka żelaza nowożytność (XVII-XVIII w.)
26	Kolonia Garno	75-66	6	22	osada otwarta	późne średniowiecze (XIII/XIV-XV w.)
27	Kolonia Garno	75-66	7	23	osada otwarta osada otwarta	epoka kamienia nowożytność (XVI-XVIII w.)
28	Michałów	74-65	1	13	osada? osada/śląd osadniczy osada	neolit nieokreślona nowożytność (XV-XVIII w.)
29	Młodocin Większy	75-66	1	37	śląd osadniczy	epoka kamienia
30	Młodocin Większy	75-66	2	38	śląd osadniczy	epoka kamienia
31	Mniszek	75-65	3	3	osada otwarta osada otwarta osada otwarta osada otwarta	młodszy okr. przedrzymski, okres rzymski wczesne średniowiecze (VI/VII-IX w.) późne średniowiecze (XIV-XV w.) nowożytność (XVI-XVII w.)
32	Mniszek	75-65	4	4	osada otwarta	nowożytność (XVI-XVIII w.)
33	Mniszek	75-65	5	5	osada otwarta	nowożytność (XVI-XVII w.)
34	Mniszek	75-65	6	7	punkt osadniczy osada otwarta osada otwarta osada otwarta	neolit-wczesny okres wpływów rzymskich wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) późne średniowiecze (XIV-XV w.) nowożytność (XVI-XIX w.)
35	Mniszek	75-65	7	8	osada otwarta osada otwarta osada otwarta osada otwarta	wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) wczesne średniowiecze (IX-X w.) późne średniowiecze (XIV-XV w.) nowożytność (XVI-XVIII w.)
36	Mniszek	75-65	8	11	osada otwarta osada otwarta osada otwarta	neolit-wczesna epoka wpływów rzymskich późne średniowiecze (XIV-XV w.) nowożytność (XVI-XVIII w.)
37	Mniszek	75-65	4	7	śląd osadniczy	EB-WEŻ (k. łużycka)

38	Mniszek	75-65	5	8	osada	EB-WEŻ (k. łużycka)
39	Mniszek	75-65	6	9	śląd osadniczy osada	OWR (k. przeworska) średniowiecze
40	Mniszek	75-65	7	10	śląd osadniczy śląd osadniczy osada	EK-EB późne średniowiecze nowożytna - OWR (k. przeworska)
41	Mniszek	75-65	8	11	osada	EB-WEŻ (k. łużycka)
42	Mniszek	75-65	9	12	śląd osadniczy	OWR (k. przeworska)
43	Mniszek	75-65	10	13	śląd osadniczy osada	EK-EB EB-WEŻ (k. łużycka)
44	Mniszek	75-65	11	16	obozowisko śląd osadniczy śląd osadniczy	EK-EB EB-WEŻ (k. łużycka) późne średniowiecze
45	Mniszek-Podulek	75-65	1	9	punkt osadniczy punkt osadniczy osada otwarta	wczesne średniowiecze (X-XIII w.) późne średniowiecze (XIV-XV w.) nowożytność (XVI-XVIII w.)
46	Mniszek-Podulek	75-65	2	10	punkt osadniczy osada otwarta osada otwarta	mezolit neolit/późna epoka brązu (KPL/k. trzciniecka?) późne średniowiecze (XIV-XV w.)
47	Podkończyce	74-67	1	31	punkt osadniczy miejsce produkcji	wczesna epoka brązu nowożytność?
48	Rogowa	74-65	4	17	śląd osadniczy osada osada	neolit epoka brązu nowożytność (XVII-XVIII w.)
49	Sławno	74-66	2	2	śląd osadniczy	późne średniowiecze (XIV-XV w.)
50	Sławno	74-66	3	3	osada	neolit
51	Ślepowron	74-67	1	33	punkt osadniczy osada otwarta osada otwarta	epoka kamienia wczesne średniowiecze (IX-X w.) nowożytność (XVI-XVII w.)
52	Ślepowron	74-67	2	34	osada otwarta osada otwarta osada otwarta osada otwarta	Ek-neolit-KPL? OWR? wczesne średniowiecze (X-XIII w.) nowożytność (XVI-XVII w.)
53	Wawrzyszów	75-65	1	6	osada otwarta punkt osadniczy osada otwarta	epoka kamienia - wczesna epoka wpływów rzymskich wczesne średniowiecze (X-XI w.) nowożytność (XVII-XVIII w.)
54	Wolanów	75-66	1	24	osada otwarta	epoka brązu
55	Wolanów	75-66	2	25	osada otwarta osada otwarta	neolit? epoka brązu
56	Wolanów	75-66	3	26	osada otwarta osada otwarta	EK-neolit nowożytność (XVI-XVII w.)

57	Wolanów	75-66	4	27	osada otwarta	EK-neolit-KPL
58	Wyręba	75-66	1	14	osada otwarta osada otwarta osada otwarta osada otwarta	EK-neolit-KPL wczesna epoka brązu wczesne średniowiecze (IX-X w.) nowożytność (XVI-XVIII w.)
59	Zabłocie	74-66	1	4	osada osada osada	epoka brązu (k. łużycka) okres wpływów rzymskich (k. przeworska) wczesne średniowiecze (IX-XII w.)

ANEKS 3. WYKAZ ARCHIWALNYCH STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH Z TERENU GMINY WILCZYCE (bez lokalizacji)

L.p.	Miejscowość	Nr obszaru AZP	Nr st. w miejscowości	Nr st. na obszarze	Funkcja obiektu	Chronologia
1	Mniszek	75-65	1	1	ślad osadniczy	nieokreślona
2	Mniszek	75-65	2	2	obozowisko?	epoka brązu (k. trzcieniecka)
3	Mniszek	75-65	2	4	obozowisko?	epoka brązu (k. trzcieniecka)
4	Mniszek	75-65	4	7	ślad osadniczy	EB-WEŻ (k. łużycka)
5	Rogowa	74-65	1	6	ślad osadniczy	epoka kamienia-epoka żelaza?
6	Rogowa	74-65	2	7	ślad osadniczy	epoka kamienia-epoka żelaza?
7	Rogowa	74-65	3	8	ślad osadniczy	okres rzymski (k. przeworska)

Materiały wykorzystane w tekście:

- 1) Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 ze zm).
- 2) Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2022, poz. 840).
- 3) Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. z 2022, poz. 559, ze zm.).
- 4) Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t. j. Dz. U. z 2022, poz. 503, ze zm.).
- 5) Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (t. j. Dz. U. z 2022, poz. 88, ze zm.).
- 6) Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t. j. Dz. U. z 2022, poz. 1079, ze zm.).
- 7) Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t. j. Dz. U. z 2022, poz. 916, ze zm.).
- 8) Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t. j. Dz. U. z 2022, poz. 1846, ze zm.).
- 9) Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t. j. Dz. U. z 2020, poz. 194).
- 10) Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t. j. Dz. U. z 2022, poz. 1327, ze zm.).
- 11) Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t. j. Dz. U. z 2022, poz. 385).
- 12) Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t. j. Dz. U. z 2022, poz. 2393).
- 13) Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t. j. Dz. U. z 2020, poz. 164, ze zm.).
- 14) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2019, poz. 1721).
- 15) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019, poz. 1886).
- 16) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 28.04.2017 r. ws. Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017, poz. 928).
- 17) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 16.08.2017 r. ws. dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (t. j. Dz. U. z 2022 r., poz. 1388).
- 18) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 10.01.2014 r. ws. dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014, poz. 110).
- 19) Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 9.02.2004 r. ws. wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r., Nr 30, poz. 259)
- 20) Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 25.08.2004 r. ws. organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r., Nr 212, poz. 2153).
- 21) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 18.04.2011 r. ws. wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r., Nr 89, poz. 510).
- 22) Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022.
- 23) Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030.
- 24) Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030.
- 25) Program Opieki nad Zabytkami w województwie mazowieckim na lata 2022-2025.
- 26) Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030. Innowacyjne Mazowsze.
- 27) Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego.
- 28) Lokalna Strategia Rozwoju Lokalnej Grupy Działania "Razem dla Radomki" na lata 2016-2023.

- 29) Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Radomskiego na lata 2020-2023
- 30) Program Rewitalizacji dla Gminy Wolanów na lata 2016-2023.
- 31) Strategia Rozwoju Gminy Wolanów na lata 2015-2022.
- 32) Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Wolanów
- 33) Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Wolanów
- 34) Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wolanów na lata 2010-2013.

www.zabytek.pl
www.mapy.zabytek.gov.pl/nid/
www.nid.pl
www.samorzad.nid.pl

Spis tabel, rycin i fotograf:

Ryc. 1. Położenie gminy Wolanów.

Tabela 2. MPZP Gminy Wolanów.

Tabela 2. Przynależność miejscowości wchodzących w skład sołectw w gminie Wolanów.

Tabela 4. Analiza SWOT Gminy Wolanów.

Fot. 1. Mniszek. Kościół parafialny pw. Św. Jana Chrzciciela i Św. Stanisława Kostki (fot. autor opracowania).

Fot. 2. Mniszek. Kaplica pw. Św. Józefa (fot. autor opracowania).

Fot. 3. Chruślice. Cmentarz wojenny (fot. autor opracowania).

Fot. 4. Wolanów. Cmentarz żydowski (fot. autor opracowania).

Fot. 5. Strzałków. Dwór (fot. autor opracowania).

Fot. 6. Wymysłów-Soszyn. Młyn (fot. autor opracowania).

Fot. 7. Zabłocie. Młyn (fot. autor opracowania).

Fot. 8. Mniszek. Kapliczka z 1604 r. (fot. autor opracowania).